

İSTANBUL'UN HAYALETLERİ

GÜVENCESİZLİĞİN KIYISINDA AFGANLAR

20
21

İstanbul'un Hayaletleri

Güvencesizliğin Kıyında Afganlar

KOORDİNATÖRLER:

DİDEM DANIŞ & DENİZ SERT

ARAŞTIRMACI VE YAZAR:

SİBEL KARADAĞ

İDARİ ASİSTAN:

FIRAT ÇOBAN

SAHA ASİSTANLARI

LAL MOHAMMAD LAME

MARİAM DANİSHJO

SULİMAN QAYUMİ

GANİ ALADAĞ

ÇEVİRMEN:

UĞUR GEZEN

HARİTA TASARIMI:

BUSE AKKAYA

KAPAK FOTOĞRAFI:

VOLKAN NAKİBOĞLU

Göç Araştırmaları Derneği (GAR)

- 📍 Abbasağa Mahallesi, Üzenđi Sok. No: 13 34022, Beşiktaş / İstanbul
- 🌐 <https://www.gocarastirmalaridernegi.org/tr/>
- ✉ gar@gocarastirmalaridernegi.org
- 🐦 https://twitter.com/GAR_Dernek
- 📘 <https://www.facebook.com/gar.dernek>

Ocak, 2021

© Tüm hakları saklıdır. İzin almaksızın çoğaltılabılır. Referans vermeden kullanılamaz.

Bu araştırma projesi, Göç Araştırmaları Derneği tarafından İsviçre Konfederasyonu Adalet ve Polis Bakanlığı, Göç Müsteşarlığı'nın desteğiyle gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışmada belirtilen görüşler, bütünüyle yazarlara aittir.

Göç Araştırmaları Derneği (GAR) ve İsviçre Konfederasyonu Hükümetinin görüşlerini yansıtmaz..

01 Şekiller ve Kısaltmalar

02 Özet

05 Giriş

09 Metodoloji

13 Afganistan: Küllerle Kaplı

17 Güvencesizliğin Sürekli Yeniden Üretimi

18 Hareket Halinde: Afganistan'dan Türkiye'ye Yolculuk

24 İstanbul'da Yaşam

34 Caydırma Politikası Olarak Hareketlilik - Güvenlik Bağı

43 Sonuç

45 Politika Önerileri

47 Kaynakça

50 Ekler

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Kavmlerin (etnik, dinî veya akrabalığa bağlı bölünmeler) coğrafi dağılımı.....	13
Şekil 2: Afganistan'da bölgeler üzerine verilen mücadeleler.....	16
Şekil 3: Afganistan'dan Pakistan ve İran'a yolculuk	20
Şekil 4: İran'dan Türkiye'ye yolculuk	22
Şekil 5: Türkiye-İran sınırı	23
Şekil 6: Türkiye-İran sınırını yeni geçmiş bir grup Afgan göçmen.....	24
Şekil 7: Kriket oynayanlar	32
Şekil 8: Çöp toplayan Afgan göçmen	34

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BM	Birleşmiş Milletler
GİGM	Göç İdaresi Genel Müdürlüğü
IDMC	İç Göç İzleme Merkezi
İŞİD	Irak-Şam İslam Devleti
İGİM	İl Göç İdaresi Müdürlüğü
MSB	Mülteci Statüsü Belirleme
PDPA	Marksist Demokratik Halk Partisi
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
UNAMA	BM Afganistan Yardım Misyonu
BMMYK	Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
YUKK	Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu

ÖZET

Bu rapor, dikkatleri İstanbul'a çekerek Afganistan, Pakistan, İran ve Türkiye'nin bölgesel ön koşullarıyla yoğun bir biçimde bağlantılı olan Afgan göç hareketini daha iyi anlamayı hedefler. Rapor, böylece İstanbul'da yaşayan Afgan nüfusun güvencesiz koşullarını bölgenin daha geniş kapsamlı tarihsel, toplumsal, ekonomik ve siyasi altyapılarıyla ilişkilendirir. Bu araştırmanın ana hedefi, Afganistan'da üretilen, göç yollarında artan ve Türkiye'de perçinlenen uzun süreli güvencesizliğin çeşitli biçimlerini anlamaktır. Bu hedefle rapor, Afgan topluluk içinde güven-

cesizlik üretiminin uluslararası, yasal, kurumsal ve ekonomik yönlerinin ayrıntılarına odaklanır.

Araştırma, İstanbul'un Zeytinburnu, Esenyurt, Tuzla ve Beykoz ilçelerinde Afganlarla gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış ve derinlemesine 50 görüşmeye dayalıdır. Araştırmanın başlıca merkezi olarak İstanbul'un seçilmesinin sebebi, İstanbul'un emek piyasasına dahil en büyük kayıtsız ve belgesiz Afgan nüfusu barındıran benzersiz yapısıdır. Şehrin ev sahipliği yaptığı Afgan nüfus genel olarak beş kategoriye ayrılır: (i) pasaportları ol-

mayan veya vizelerinin süresi dolan kayıtsız kişiler, (ii) başka uydu şehirlerde kaydolup kayıt dışı olarak İstanbul'da yaşayanlar, (iii) Avrupa'ya geçiş halinde olanlar, (iv) önceden gelip oturma izni veya vatandaşlık almış olanlar ve (v) resmi yollarla iş veya eğitim için gelenler. İstanbul'daki Afganların çoğunluğu, bu beş kategori içinden şehirdeki Afgan varlığının baskın yapısını belirten genç belgesiz Afgan erkeklerden oluşur. Örneklemimiz Afgan topluluğu içindeki farklılıkları gösterebildiği gibi, makro düzeydeki dağılımı da yansıtır: 42 kişi, ilk üç kategoriye dahildir (pasaportsuz ve belgesiz 34 kişi, farklı şehirde kayıtlı 7 kişi, kayıt süresi dolmuş 1 kişi). İstanbul'da kayıt dışı yaşayan bu 42 kişiden 31'i genç bekar Afgan erkekler, 10'u evli erkekler, biri de evli bir kadındır. Oturma izni veya Türkiye vatandaşlığı olup dördüncü ve beşinci kategorilere girenlerin arasında beş kadın ve üç erkek (bekar, evli veya boşanmış olanların oluşturduğu karma grup) vardır. Buna ek olarak, örneklemimizde Afgan topluluğu içindeki etnik ve akrabalık temelli ayrışmaları da kavramayı hedefledik. Görüşülen 50 kişi arasında 16 Özbek, 16 Tacik, 9 Peştun, 5 Türkmen, 1 Hazara ve 1 Arap görüşmeci bulunmaktadır, iki kişi de etnik kökenini belirtmemiştir.

Rapor, ilk olarak Türkiye'ye ulaşmak için kullanılan iki ana rotaya ışık tutar: ilki Afganistan'dan başlayıp Pakistan ve İran üzerinden geçilen rota, ikincisiyse vize alınarak Afganistan'dan İran'a doğrudan geçiş yapan rotadır. Görüşmecilerimizin tanıklıkları, Afganların Afganistan'dan başlayıp Pakistan ve İran üzerinden Türkiye'ye uzanan, sarp dağlar ve engin çöllerden oluşan amansız coğrafi koşullarda pusuda bekleyen sayısız tehlikelerin olduğu güvencesiz yolculuklarını gözler önüne serer.

Raporda, tehlikeli yolları, kullandıkları araçları,

baş etmeleri gereken insan tüccarlarını, eşkıyaları ve sınır güvenlik görevlilerini ve dahası, sonsuz pazarlıkları, mücadeleleri ve Afganlar arasındaki çatışmaları da tasvir edip görselleştirerek bu yolculukların her adımını yeniden canlandıracağız. Rapor, Afganların Türkiye (özellikle de İstanbul) yolundaki fazlasıyla güvencesiz yaşam koşullarını eleştirel bir şekilde tarif etmek amacıyla, genel olarak Afganların geniş bölgelerde, tehlikeli koşullarda haftaları ve ayları bulan yolculuklarının izini sürer.

İkinci olarak da rapor, İstanbul'da devam eden çeşitli güvencesizlik biçimleri ve seviyelerinin üretimini ve yeniden üretimini inceler. Bu bakımdan Afgan topluluğu içindeki potansiyel hiyerarşiler de rapor boyunca açığa vurulur. Önceden gelip şimdi oturma iznine veya vatandaşlığa sahip olanlarla resmi prosedürlere uyarak gelenler, ağlar zincirinin temelini oluşturan en imtiyazlı grubu temsil ederler. İmtiyazlı hukuki durumlarına ek olarak, İstanbul'da kaldıkları sürenin uzunluğu da sosyal sermaye bakımından hayli etkilidir. "Muhaberat" olarak anılan nispeten erken gelenler, yeni gelenleri barındıran ağın merkezlerini temsil ederler. Bu çalışma, önceden gelip yasal statülerinin sonucunda sosyal ve ekonomik sermayeye sahip olanlar haricinde, yasal statüsü olmayan Afganların yabancılardan yardım istemek yerine kendi sorunlarını çözdükleri sıkı bağlarla bağlı, hayli kapalı ve içe dönük bir ağın varlığını belirtir.

Çoğunluğu oluşturan belgesiz ve kayıtsız Afganlar, en büyük güvencesiz emek gücünü temsil eder ve İstanbul'daki en ağır çalışma koşullarına maruz kalırlar. İnşaat, tamir, üretim, nakliyat, araba tamiri, çöp/kâğıt toplama gibi sektörlerde geniş bir yelpazede bedensel emek sarf ederler. Çok düşük yevmiyeler alırlar ve

işverenlerinin sayısız sömürücü muamelelerine maruz kalırlar. Görüştüğümüz kişiler, Afganların sürekli bir işten bir işe ve buna paralel olarak, nerede uygun iş varsa, bir yerden bir yere geçtiğini ifade ederler. Sosyal hayatları olmadan Afganistan'daki ailelerine para yollamak için durmaksızın çalışmak zorunda kalırlar. Araştırmamız, İstanbul'daki Afgan nüfusun yegâne sermayesi bedensel ve çileci emeği olan kayda değer bir ağır iş gücünü teşkil ettiğini vurgular.

Üçüncü olarak bu rapor, İstanbul'daki Afganların görünmezliğiyle hareketliliği arasındaki ilişkiyi inceler. Sorularımıza cevap veren belgesiz ve kayıtsız kişiler, sınır dışı edilme korkusuyla temaslarını nasıl azalttıklarını tarif ederken, aynı zamanda emek piyasasında yüksek hareketlilik seviyeleri sergilerler. Bu, göz yumma ve güvenikleştirme politikaları arasındaki gerilimi belirtir. Raporda, sınır dışı yönetiminin ardındaki modus operandinin göz yumma ve güvenikleştirme politikaları arasında bir dengeye bağlı olduğu ortaya konur; "hareketlilik-güvenlik bağı" dediğimiz bu dengede yetkililer, masada güvenlik kaygıları veya büyük siyasi sonuçlar olmadığı sürece Afganların oluşturduğu fazlasıyla hareketli emek gücüne müsamaha gösterirler. Reddedilen başvurular, bir şehirden diğerine yasal erişimin belirsiz dağılımı, İstanbul'da kayıtların kapalı olması gibi yasal korumanın önündeki kurumsal ve bürokratik engeller, İstanbul'da Afganların sistemli bir şekilde yasadışılaştırılmasını üreten bu *modus operandiye* zemin hazırlar. Bunun sonucunda Afganlar, sınır dışı edilme korkusuyla tamamen görünmez hayatlar yaşamaları gereken İstanbul'a iş bulabilmek için gayri resmî olarak taşınırlar. Dolayısıyla da güvencesizliğin kiyısında yaşarlar. Yaşam koşullarının dayattığı görünmezlik, aynı zamanda uluslararası camianın ve sivil toplumun onlara yönelik körlüğüyle de kesişir. Belgesiz ve görünmez hayatlarından ötürü, uluslararası koruma rejimleri tarafından terk edilir, sivil toplum kapsamının yardım ve desteklerine de erişemez hale gelirler.

GİRİŞ

Afgan mülteciler, son yıllarda dünyanın en büyük uzun süreli mülteci nüfuslarından birini temsil ederler. Milyonlarca Afgan ülkeden kaçmış, evlerini terk etmek zorunda kalmış, nesiller boyu mülteci kamplarında yaşamış, haklarına erişimleri engellenmiş ve sürekli sınır dışı edilme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. BM Afganistan Yardım Misyonu'nun (UNAMA) yayımladığı rapora göre, 2018 yılında çatışmada yaşanan sivil kayıplardaki artış, kaydedilen en yüksek rakama ulaştı (UNAMA, 2018). Barış ve Ekonomi Enstitüsü, Haziran 2019'da yıllık Küresel Barış Endeksi'ni yayımladı ve Afganistan'ın Suriye'yi dahi geçerek "dünyanın barıştan en uzak ülkesi" olduğunu belirtti (RFE/RL, 2019). Bu endeksin dibinde yer alan Afganistan'da yoğunlaşan silahlı çatışma, intihar saldırıları, bombalamalar ve hava operasyonları sonucu yalnızca 2018'de 10,993 sivil kayıp (3,804 ölüm, 7,189 yaralanma) yaşanmıştır. Bu rakamlara rağmen, uzun süren savaş ve kırk yıl boyunca devam eden şiddet bakımından emsalsiz bir örnek teşkil eden Afgan göç hareketi, uluslararası camiadan yeterli ilgi görmemektedir.

Geniş bir bölgesel coğrafyayı şekillendiren ve dönüştüren Afgan göç hareketi hem Afganistan içinde hem de ülkenin dışına doğru onlarca yıllık bir zorunlu hareketlilik tarihine sahiptir. Bugün Pakistan, 1,5 milyondan fazla kayıtlı Afgan mülteciye ek olarak yaklaşık bir milyon kayıtsız mülteciye de ev sahipliği yapmaktadır. Benzer şekilde, bir başka komşu ülke olan İran da ikinci en büyük Afgan mülteci grubuna ev sahipliği yapar. BMMYK, son iki yılda göç sayılarında rekor kırıldığını, 1,5 ila 2 milyon belgesiz Afgan'ın İran'a hareket ettiğini belgelemiştir (Uluslararası Af Örgütü, 2019).

Uzun süreli savaşla aşırı yüksek işsizlik, açlık, topraksızlık seviyeleri ve temel hizmet eksikliği kaçınılmaz olarak birbirlerinden ayrılamaz. Ülkede sonu gelmeyen ve giderek artan şiddete rağmen, uluslararası camianın Afganistan'daki yapısal koşulları karşılayacak uzun vadeli koruma ve sığınma rejimleri hâlâ mevcut değildir. 2015'te Afganlar, Türkiye'den Avrupa'ya yönelen büyük göç hareketi içinde Suriyelilerden sonra ikinci büyük mülteci grubunu teşkil ediyordu. Mevcut rakamlar, 2015'ten sonraki dönemde ulaşanların sayıları bakımından en büyük gruplardan biri olduklarını belirtir. O zamandan beri, Afganlar sığınma amacıyla Avrupa'ya ulaşmak için çok tehlikeli gizli yolculuklara çıkan en büyük göçmen grubu haline gelmiştir. Afganistan'dan Avrupa'ya doğru uzun yolculuklarında, çeşitli uluslararası ağları birbirine bağlayan Türkiye hem geçiş ülkesi hem de hedef ülke olarak yer alır. Birçok Afgan geçici veya kalıcı olarak Türkiye'ye yerleşmek isterken, birçokları da başka bölgelere, özellikle Küresel Kuzey'e doğru yolculuklarına durmadan devam eder. Afganlar, belirsiz yolculuklarında dövülmüş, vurulmuş veya sahile vurmuş bedenleriyle ya da varış, ölüm ya da sınır dışı edilme istatistikleriyle gazete sayfalarını doldururlar.

Mevcut koşullar, Türkiye’de Afgan mültecilere ve uzun süredir içinde yaşadıkları, onların 2010’ların başından beri de giderek daha kötüleşen güvencesiz yaşam koşullarına dikkat edilmesi gerektiğine işaret eder. Dolayısıyla, 2018’den bu yana Afgan hareketine olan ilgideki artış göz önüne alındığında, hem kapsayıcı ve uzun soluklu entegrasyon politikaları hem de araştırma odağı genişletilmelidir. Son iki yılda hem Türkiye’ye doğru hem de Türkiye’den Avrupa’ya doğru Afgan hareketindeki artış ve çok sayıda Afgan’ın sınır dışı edilmesi, Afgan örneğine yönelik olarak eksikliği hissedilir olan temellendirilmiş ve ayrıntılı bir inceleme yapılmasını gerektirir. Bu araştırma, kapsayıcı ve uygulamaya dayalı bir yaklaşımla bu boşluğu doldurmayı hedefler.

BU ÇALIŞMANIN AMAÇLARI

1. Afganların emek piyasasında, barınmada, tıbbi bakımda ve tehlikeli yolculukları boyunca yasadışılaştırılmış varlıklarına istinaden gündelik hayatlarının aşırı güvencesiz koşullarının tahlili
2. Koruma rejiminin yokluğunda Afgan topluluğu için düzensiz göçü daimî olarak üreten uluslararası, yasal ve kurumsal engellerin incelenmesi.
3. Afgan topluluğu içindeki sosyoekonomik, kültürel ve etnik kökene/akrabalığa dayalı farklılıkları açıklamada incelikli bir bakış açısı.
4. Afgan topluluğu içinde tesis edilmiş ağlarla beraber dayanışma ve hayatta kalma stratejilerinin incelenmesi.

Türkiye'deki Afgan topluluğu hakkında mevcut araştırmalar, genel olarak ya makro ya da mikro düzeyde analizleri benimser. Ankete dayalı, nicel veya ikincil veri toplama içeren makro seviyedeki analizler (Mixed Migration Centre, 2020; Alakuş ve Yıldız 2020; Kuschminder, 2018; İçduygu ve Karadağ, 2018; Alemi v.d., 2017; GİGM ve Hacettepe Üniversitesi, 2017; Bizhan, 2016; Kuschminder v.d., 2015; İçduygu ve Aksel, 2012), Afgan göç hareketinin nedenlerine, amaçlarına ve rotalarına dair daha büyük bir resim sunmaya çalışır. Öte yandan mikro düzey analizlerse (Bozok ve Bozok, 2019; Geyik Yıldırım, 2018; Aygül, 2018; Jarahzarah, 2016; Kaytaş 2016; Özservet, 2013), belirli mekânsal veya topluluğa dayalı bağlamları araştırır. Bu araştırmanın amacı, Afganistan'ın bağlama yerleştirilmiş ve tarihselleştirilmiş arka planı içinde yasal, sosyoekonomik ve etnik köken/akrabalık temelli farklılıklarına dikkat ederek İstanbul'daki Afgan topluluk hakkında incelikli bir araştırma gerçekleştirerek bahsi geçen güncel literatüre özgün ve yenilikçi bir katkıda bulunmaktır.

Bu incelemede, İstanbul'daki Afgan topluluğun haritası, kişilerin daha geniş mekânsal ve zamansal yolculuklarını kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Uzun süreli güvencesizlikleri kendi ülkelerinde başlar, göç hareketleri boyunca artar ve Türkiye'de kristalleşir. İstanbul'daki Afganların niteliklerini belirlemede yalnızca Afganistan'ın ve Türkiye'nin değil, Pakistan ve İran'ın da bölgesel önkoşulları büyük rol oynar. Dolayısıyla bu rapor, İstanbul'daki Afganlar hakkındaki mikro analizi bölgenin geniş tarihsel, toplumsal, kültürel ve siyasi altyapılarına bağlar. Bir yandan da İstanbul'a odaklanarak Afgan hareketine tarihsel ve bağlamsal bir bakış açısı sunar.

Rapor, altı bölümden oluşur. Giriş'i takip eden Bölüm 2, ana araştırma mekânı olarak İstanbul'un önemi,

örneklem grubunun detaylı kompozisyonu ve katılımcılara ulaşma stratejileri dahil olmak üzere araştırma metodolojisinin detaylarını açıklar. Bölüm 3, bu uzun süreli göç hareketinin temel sebeplerini vurgulayıp birçok yerel ve yabancı aktör tarafından paramparça edilen ülkeye dikkat çekmek için yirminci yüzyılın başlarından ve özellikle de 1970'lerden itibaren Afganistan'ın tarihsel arka planını sunar. Asıl sonuçlar ve analizler bütünü olan Bölüm 4, Afganların muhtelif güvencesizlik biçimlerini üç alt başlıkta ele alır: (i) Afganistan'dan İstanbul'a güvencesiz yolculuk, (ii) belgesiz olma ve acımasız emek koşullarına maruz kalmadan doğan savunmasızlıkları vurgulayarak İstanbul'da yaşam koşulları, (iii) yasadışılaştırılmış Afgan nüfusun yönetiminde göz yumma ve sınır dışı etme pratikleri arasındaki dengeye atıfta bulunan hareketlilik-güvenlik bağı. Bölüm 5 son sözleri içerirken Bölüm 6 bir dizi politika tavsiyesi sunar.

METODOLOJİ

BU ARAŞTIRMA, İSTANBUL'DA YAŞAYAN AFGAN TOPLULUĞUNUN TECRÜBELERİNE VE ÖZNEMLİKLERİNE ODAKLANIR. NİTEL BİRİNCİL VERİLER TEMMUZ-EKİM 2020'DE TOPLANDI.

Zeytinburnu, Esenyurt, Tuzla ve Beykoz (Küçüksu) ilçelerinde Afganlarla derinlemesine ve yarı yapılandırılmış 50 mülakat gerçekleştirdik. Mülakatlar çevrimiçi ve yüz yüze gerçekleştirildi. Yaz aylarının Covid-19 salgını için nispeten daha güvenli koşullar sunması sayesinde, adı geçen ilçelerdeki Afganlara ulaşım yüz yüze mülakat yapabildik. Yine de 50 mülakattan 12'si, görüşmecilerin uygun olmayışı ve 2020 sonbaharının başlarında salgınla alakalı engeller nedeniyle çevrimiçi yapıldı.

Afganlarla mülakatlara ek olarak, Afgan derneklerinden, sivil toplum kuruluşlarıyla uluslararası örgütlerden ve taban inisiyatiflerinden temsilcilerin yanı sıra uzman haberciler ve insan hakları aktivistleriyle de derinlemesine ve yarı yapılandırılmış 9 çevrimiçi mülakat gerçekleştirildi. Saha çalışmasından elde ettiğimiz birincil veri, Afgan göçünün tarihsel analizinin yanı sıra yasal belgeler, yönetmelikler ve ikincil raporlar üzerine arşiv ve masa başı araştırmalarıyla birleştirildi. Aynı zamanda, medyada nasıl temsil edildiklerini anlamak için Türkiye'de Afganlar ve Afganistan hakkındaki haberlerden bir veri kümesi derledik.

İstanbul, emek piyasasına dahil olan düzensiz Afganların büyük çoğunluğunun yaşadığı şehir olduğu için ana araştırma mekânı olarak seçildi. İstanbul, Türkiye'nin en büyük şehri olmanın yanı sıra, en kalabalık göçmen gruplarına ve işgücünün ve kayıt dışı sektörün çoğunluğuna da ev sahipliği yapar. Buna ek olarak şehir, Avrupa'ya ulaşma amacıyla çıkılan yolculuklar ve transit ağlar için bir merkez işlevi görür. Türkiye, mülteci statüsünü hâlâ sadece Avrupa kökenli insanlara veren bir coğrafi kısıtlamaya sahip olduğu için, Avrupa dışındaki ülkelerden gelen sığınmacılar üçüncü bir ülkeye yerleştirilebilecekleri Mülteci Statüsü Belirleme (MSB) sürecine tabi tutulurlar. Bu insanlar, "şartlı mülteci statüsü"nde kabul edilirler, bu da önceden belirlenmiş "uydu kent"lerde geçici bir kalış anlamına gelir. Bu yapı, Türkiye'deki Avrupalı olmayan sığınmacıların yerleştirilmeleri gerçekleştirilene kadar yetkililerin belirlediği uydu şehirlerde kayda geçmeleri gerektiğini belirtir. MSB'lerini bekleyen sığınmacılar ve şartlı mülteci statüsündekiler uluslararası koruma altındaki Suriyeli olmayanlar olarak değerlendirilir. İstanbul bu uydu şehirlerden biri değildir, bu da uluslararası korumaya başvuranlar için şehirde resmi kayıt süreci olmadığı anlamına gelir. Sığınma başvurularını İstanbul'da yapsalar dahi, er ya da geç daha küçük uydu şehirlere gönderilirler.

İstanbul, emek piyasasına dahil olan düzensiz Afganların büyük çoğunluğunun yaşadığı şehir olduğu için ana araştırma mekânı olarak seçildi. İstanbul, Türkiye'nin en büyük şehri olmanın yanı sıra, en kalabalık göçmen gruplarına ve işgücünün ve kayıt dışı sektörün çoğunluğuna da ev sahipliği yapar. Buna ek olarak şehir, Avrupa'ya ulaşma amacıyla çıkılan yolculuklar ve transit ağlar için bir merkez işlevi görür. Türkiye, mülteci statüsünü hâlâ sadece Avrupa kökenli insanlara veren bir coğrafi kısıtlamaya sahip olduğu için, Avrupa dışındaki ülkelerden gelen sığınmacılar üçüncü bir ülkeye yerleştirilebilecekleri Mülteci Statüsü Belirleme (MSB) sürecine tabi tutulurlar. Bu insanlar, "şartlı mülteci statüsü"nde kabul edilirler, bu da önceden belirlenmiş "uydu kent"lerde geçici bir kalış anlamına gelir. Bu yapı, Türkiye'deki Avrupalı olmayan sığınmacıların yerleştirilmeleri gerçekleştirilene kadar yetkililerin belirlediği uydu şehirlerde kayda geçmeleri gerektiğini belirtir. MSB'lerini bekleyen sığınmacılar ve şartlı mülteci statüsündekiler uluslararası koruma altındaki Suriyeli olmayanlar olarak değerlendirilir. İstanbul bu uydu şehirlerden biri değildir, bu da uluslararası korumaya başvuranlar için şehirde resmi kayıt süreci olmadığı anlamına gelir. Sığınma başvurularını İstanbul'da yapsalar dahi, er ya da geç daha küçük uydu şehirlere gönderilirler.

Türkiye'nin kurumsal ve idari altyapısı, uygulamada İstanbul'da yaşayan çok sayıda kayıtsız ve belgesiz göçmen yaratır. Göçmenler, küçük uydu şehirlerde yaşanan iş sıkıntısı nedeniyle, enformel emek piyasasına dahil olmak için İstanbul'a taşınmayı tercih ederler. İstanbul'un ev sahipliği yaptığı Afgan göçmenler genel olarak beş ana kategoriye ayrılır: (i) vizeleri dolmuş veya pasaportları olmayan belgesizler, (ii) farklı uydu şehirlerde kaydedilip gayri resmi olarak İstanbul'da yaşayan, dolayısıyla sığınma başvurusu fırsatını kaçıranlar, (iii) ağlarını ve birikimlerini hazırlayıp Avrupa'ya geçmeyi bekleyenler, (iv) önceden gelip halihazırda oturma izni veya vatandaşlık sahibi olanlar, son olarak da (v) resmi yollardan, eğitim veya iş için gelenler.

Örneğimizde İstanbul'da yaşayan Afgan topluluğundaki farklılıkları yakalamaya çalıştık. Örneğimizdeki çoğunluk, yukarıda bahsedilen ilk üç kategoriye girer. İstanbul'daki Afgan nüfusunun karakterini simgeleyen bekar, genç ve belgesiz Afgan erkekler en büyük grubu oluşturur (Mixed Migration Centre, 2020). Makro düzey istatistikleri yansıtan örneğimizde, ilk üç kategoriye giren 42 kişi vardı (pasaportsuz ve belgesiz 34 kişi, farklı bir şehirde kayıtlı 7 kişi, kayıt süresi dolmuş 1 kişi). İstanbul'da kayıt dışı olarak yaşayan bu 42 kişiden 31'i genç bekar Afgan erkeklerdi (nişanlı erkekler de nişanlıları olmadan Türkiye'de yaşarlar), 10'u evli Afgan erkek ve biri de evli bir kadındı. Oturma izni veya Türkiye vatandaşlığı olup dördüncü ve beşinci kategoriye dahil olanlar arasında 5 kadın ve 3 erkek (bekar, evli veya boşanmış olanlardan oluşan karma grup) vardı.

Toplam 50 görüşmeciden 6'sı kadın (3 evli, 2 bekar, 1 boşanmış), 44'üyse erkekti (3 nişanlı, 12 evli, 29 bekar). İstanbul, Türkiye'deki belgesiz nüfusların çoğunluğunu barındıran emsalsiz bir örnek olduğu için, örneğimizde de görüldüğü gibi, başlıca Afgan profilinde genç ve bekar erkekler yoğunluklu olarak görülmektedir. Bu olgudan dolayı, araştırmanın cinsiyet perspektifi kısıtlıdır.

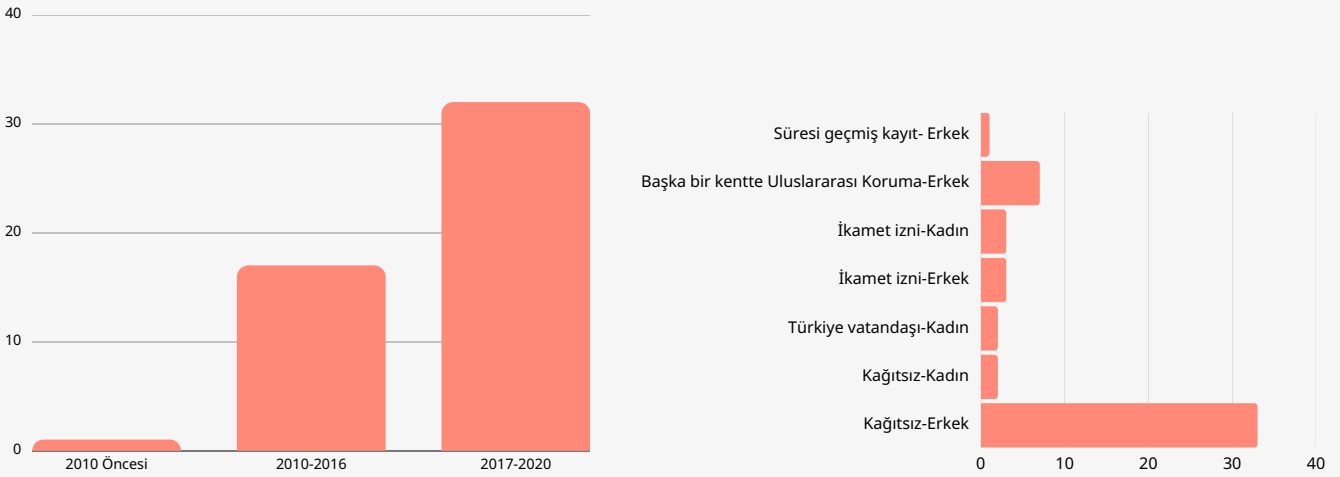
Görüştüğümüz 50 kişi arasındaki yaş dağılımı, 37'sinin 30 yaşın altında, 17'sinin de 25 yaşın altında olduğunu gösterir. Geliş tarihleri, çoğunun (32 kişi) Türkiye'ye 2017'den sonra, ülkede Taliban'ın egemenliğiyle birlikte şiddetin yoğunlaştığı dönemde girdiklerini gösterir. 2010-2016'da gelenlerin sayısı 17'ye iner. İlaveten, ağları içinde olası hiyerarşileri gözlemlemek için Afgan topluluğunun etnik veya akra-

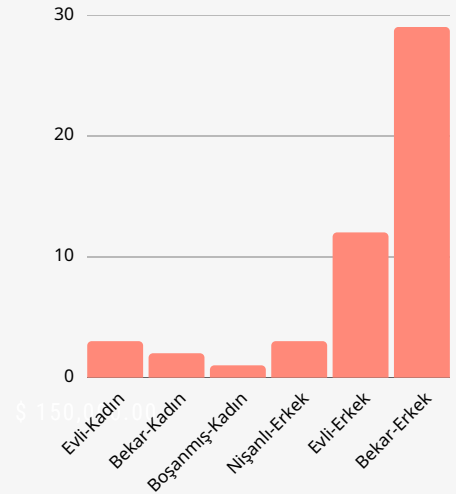
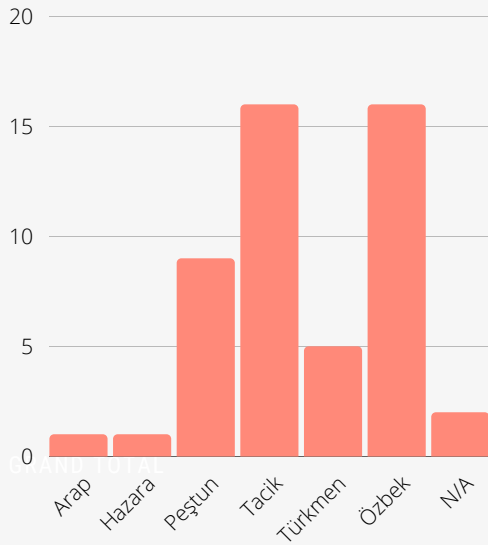
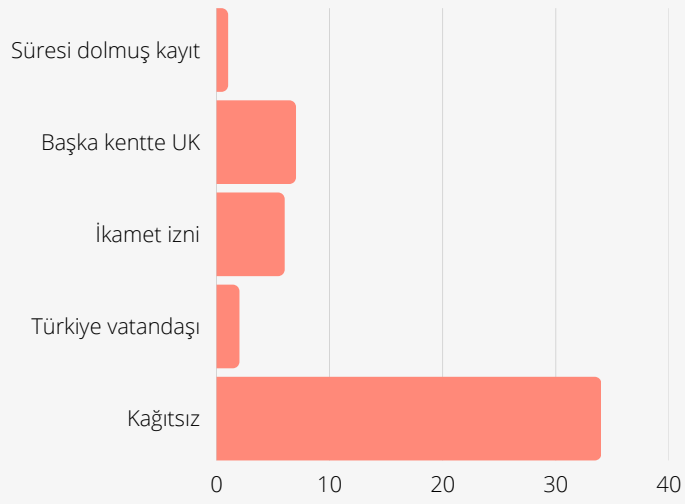
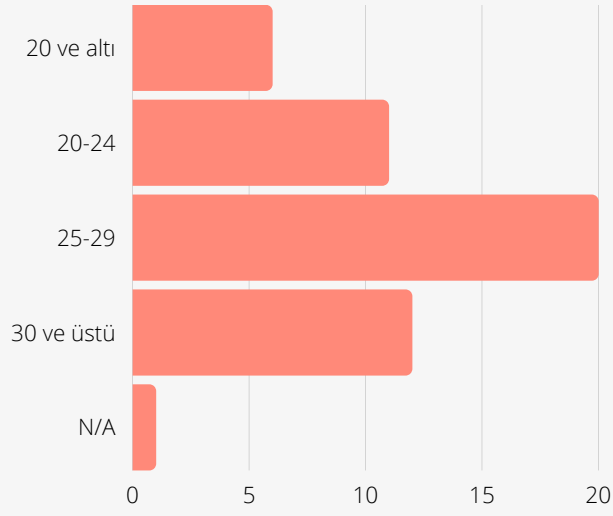
balığa dayalı bölünmeleri de kavramayı hedefledik. Görüştüğümüz 50 kişi arasında 16 Özbek, 16 Tacik, 9 Peştun, 5 Türkmen, 1 Hazara ve 1 Arap ile etnik kökenini belirtmeyen iki kişi vardı.

Saha araştırmamız esnasında belgesiz ve kayıtsız Afganlar, erişmenin en zor olduğu kişilerdi. Büyük ölçüde görünmez ve soyutlanmış oldukları, yabancılara da güvenmedikleri için, alternatif yöntemler bulmaya çalıştık. Saha araştırmamız süresince, İstanbul'da eğitim gören üç Afgan asistanla çalıştık. Onların sahada bulunmaları, görüşmecilerimize ulaşma ve güvene dayalı ilişkiler kurma kabiliyetimizi büyük ölçüde şekillendirdi ve güçlendirdi. Yüz yüze görüşmeler Farsça yapıldı, daha sonra dökümü çıkarılıp Türkçe ve İngilizceye çevrildi. Dördüncü asistanımız, Türkçe konuşan Özbek veya Türkmen Afganistanlılarla yüz yüze mülakatlar yaptı. 50 mülakattan 12'si Skype/WhatsApp üzerinden çevrimiçi gerçekleştirildi. Veriler, görüşmecilerin bilgilendirilmiş ve açık onamından sonra toplandı. Anonimliklerini ve gizliliklerini korumak için, görüştüğümüz kişilerden bahsederken takma adlar kullandık.

Yine de mülakatlarla yakalamanın mümkün olmadığı bahsedilmemiş dinamikler hâlâ mevcuttur. Türkiye'deki Afgan nüfusunun genel olarak en soyutlanmış, içe kapalı ve kendi içinde bağları sıkı topluluk olması, içlerindeki potansiyel hiyerarşileri ve sömürü mekanizmalarını araştırmayı zorlaştırdı. Birçok yönden kavramış olsak da hâlâ açılmayı bekleyen çok sayıda yönü daha vardır.

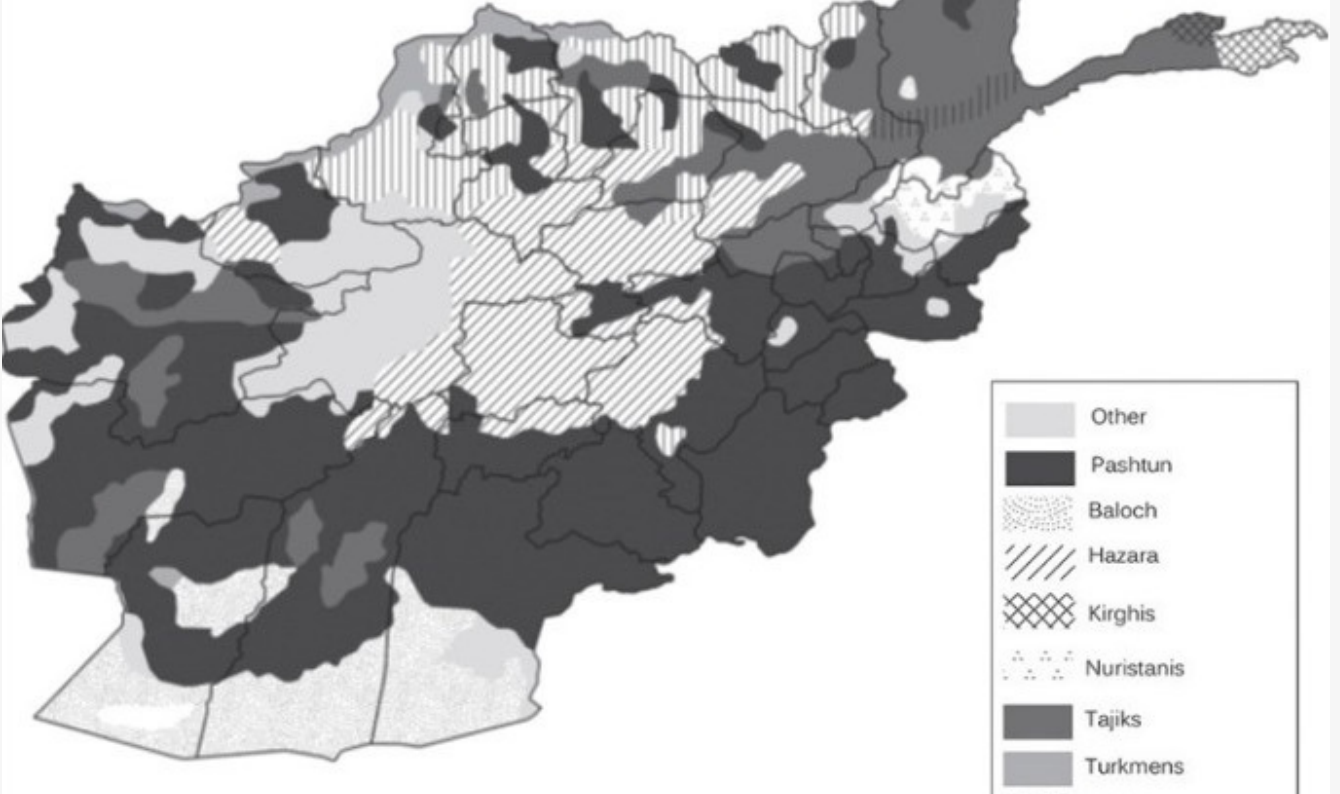
GÖRÜŞÜLEN 50 KİŞİ ARASINDA YASAL STATÜLERİ, YAŞLARI, CİNSİYETLERİ, MEDENİ DURUMLARI, VARIŞ TARİHLERİ VE ETNİK/AKRABALIĞA DAYALI BÖLÜNMELERE GÖRE DAĞILIM

AFGANİSTAN: KÜLLERLE KAPLI BİR ÜLKE

“ÖLÜM”, “BOMBALI SALDIRI”, “ÇATIŞMA” VE “ÇOBAN” GİBİ KELİMELE, TRAJİK ŞEKİLDE KÜLLERLE KAPLI BİR ÜLKEYE İŞARET EDER.

Şekil 1: Kavimlerin (etnik, dinî veya akrabalığa bağlı bölünmeler) coğrafi dağılımı.
Kaynak: Shahrani (2018)

Haberlerden toplanan veri kümesi, Türkiye’de Afgan ve Afganistan imajının nasıl tasvir edildiğini belirtir. En sık tekrarlanan “ölüm”, “bombalı saldırı”, “çatışma” ve “çoban” gibi kelimeler, trajik şekilde küllerle kaplı bir ülkeye işaret eder.

Afganistan’da, özellikle de son kırk yılda, hareketlilik toplum dokusunun ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. 1970lerden itibaren güvensizlik, siyasi ayrımcılık, yoksulluk ve uzayıp giden savaşlar nedeniyle Afganistan

içinde veya dışına doğru nüfus hareketi gerçekleşmiştir (Monsutti, 2008; McChesney, 2013; İçduygu ve Karadağ, 2018). Dolayısıyla, Afgan mülteciler uzun süreli sürgün durumları bakımından emsalsizdir. Afghanistan, yalnızca komşu ülkeleri değil, Orta Doğu’dan Avrupa’ya uzanan geniş bölgeyi de dönüştüren büyük ve zorunlu yer değiştirmeler üreten bir ülke olarak önemli bir rol oynar. Bu nedenle de Afgan mülteciler, uluslararası camianın ihmal ettiği uzun süreli göç hareketleri bakımından kendine özgü bir vaka teşkil ederler.

Afganistan'ın mevcut durumu, geçmiş sömürgecilik, dış müdahaleler ve uzun süreli savaşlar tecrübeleriyle derinlemesine alakalıdır; tüm bu tecrübeler uluslaşma, kurumsallaşma, toplumsal bütünlük ve altyapı gelişimini aksatmıştır. Afganistan'da yirminci yüzyılın tarihi, Kabil'de yabancı rejimlerin, önce Britanya hükümdarlarının (1880-1978), daha sonra da Sovyetler Birliği'ne bağlı komünist rejimlerin (1978-1992) devlet gücü tekeline tesis etmeye yönelik ilk çabalarını tasvir eder; daha sonraki çabalar, 1980lerde birçok cihatçı grubun Sovyet destekli komünist rejimle mücadele etmesi için çeşitli yabancı kaynaklardan silah ve para almasıyla zarar görmüştür (Shahrani ve Confield, 1984; Saikal, 2012; McChesney, 2013; Mukhopadhyay 2014; Shahrani, 2018). Onlarca yıl Britanya'dan gelen yardımlar ve teknik destekten faydalandıktan sonra 1919'da bağımsızlığın ilan edilmesi bu kaynak akışının durmasına sebep oldu; bu da merkezileşme, Peştunlaşma ve modernleşme programlarına büyük ölçüde sekte vurmamakla kalmadı, nihayetinde iç savaşa da yol açtı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra modern savaş teknolojilerine büyük yatırım yapan ülkenin dışa bağımlılığı daha da arttı. Soğuk Savaş'ın büyük bir kısmında tarafsız bir ülke olan Afganistan'ın hem Batı hem Doğu güçlerinden destek alma kabiliyeti, güçlü bir merkezi askeri güç oluşumuyla sonuçlandı; bu güç, siyasi elitin vatandaşlara eğitim, sağlık, iletişim ve ekonomik gelişim gibi sosyal hizmetler sağlama inisiyatifini neredeyse tamamen yok etti (Shahrani, 2018). Buna ek olarak, bu gibi hizmetlerin dağıtımını büyük ölçüde belli etnisite, dil, kabile ve bölgeye dayalı farklılıklara dayanıyordu; genellikle Peştun kabilelerin kayırılması, çok unsurlu Afgan toplumunda daha da derin çatlaklar oluşturdu.

Afganistan toplumsal, ekonomik ve siyasi yaşamda küçük-büyük 18 grup arasındaki siyasi, etnik, dinî ve akrabalığa dayalı bölünmelerin büyük önem sahibi olduğu bir ülkedir. Kavm terimi, ülkedeki etnik, dinî veya akrabalığa dayalı bölünmelere atıfta bulunur. Peştunlar ülkenin nüfusunun neredeyse yarısını teşkil ederken Tacikler (%27), Hazaralar (%9), Özbekler (%9), Aymaklar (%4), Türkmenler (%3) ve Beluçlar (%2) da diğer önemli grupları oluşturur. Çoğunlukla Afganistan'ın güney ve güneydoğu bölgelerinde yaşayan Peştunlar, Sünni-Hanefi mezhebine mensuptur ve ülkenin devlet bürokrasisinde hâkim gruptur. Ancak Peştunların kabile örgütlenmesi ve parçalı yapısı, siyasi güçlerini kısıtlar. Peştunlardan sonra en büyük ikinci grup olan Taciklerin çoğu, Peştunlar gibi Sünni-Hanefi mezhebine mensup Müslümanlardır. Tacikler ülkenin kuzey, kuzeydoğu ve batı kısımlarında yaşar. Ülkenin dörtte birini teşkil etmelerine rağmen kendilerine has bir toplumsal düzenleri yoktur ve devlet bürokrasisinden kısmen dışlanmışlardır; dolayısıyla güçleri kısıtlıdır. Taliban'ın Tacikleri sık sık hedef aldığı bilinir, dolayısıyla Tacikler sıklıkla Taliban karşısında uluslararası aktörlerle iş birliği yaparlar. Hazaralar, Taciklerden sonra ülkenin üçüncü büyük nüfusunu oluşturur. Peştunlar ve Taciklerin aksine, Hazaralar çoğunlukla Şii mezhebine mensuptur.

Marksist Demokratik Halk Partisi (PDPA) Nisan 1978'de hükümeti devirip seküler komünist bir rejim tesis edince, Müslüman Kardeşler ülkede cihat ilan etti (Schmeidl, 2002; 2011). Sovyet ordusunun 1979'da ülkeyi işgal etmesiyle yoğunlaşan savaş, 3,9 milyon Afgan mültecinin zorla yerlerinden edilip Pakistan ve İran'a kaçmalarına yol açtı (Schmeidl, 2002). Sovyetler Birliği ülkeden çekildikten sonra, BMMYK'nın başını çektiği büyük ölçekli uluslararası yardımlar başladı. Ancak 1992 ila 1996 yılları arasında sayısız mücahit savaşçılar arasında savaş devam etti ve hatta Taliban'ın katılımıyla daha da yayıldı. 1990lar boyunca etnik-dinî ve kabile temelli bölgesel özerk yönetimler yaygındı (McChesney, 2013; Shahrani, 2018). Küçük etnik toplulukların, kendi etnik/kabile bölgelerini kontrol eden silahlı cihatçı kumandanları vardı. 1990ların yıkıcı vekil savaşları ya kumandanlar arasında ya da Taliban'a karşı gerçekleşti. Shahrani'nin (2018) öne sürdüğü gibi, kumandanların çoğu savaşlarına finansman sağlamak için sistemli

iinsan hakları ihlallerinin yanı sıra kaçakçılığa, özellikle de uyuşturucu kaçakçılığına ve başka suç faaliyetlerine iştirak ettiler; bu durum, tarihte çok etnik yapıli toplumdaki bölünmelerden beslenen sonsuz savaşlara şahitlik eden birçok sömürge sonrası devleti akla getirir.1996 ila 2001 yılları arasında, Taliban başkentini ve Afganistan topraklarının çoğunu ele geçirirken, mücahit güçler Taliban kontrolüne karşı savaşmak için bir araya geldi. şeriata dayalı Taliban rejimi, özellikle kadın haklarını, eğitimi ve sosyokültürel yaşamı etkileyen muazzam insan hakları ihlallerine sebep oldu (İçduygu ve Karadağ, 2018). Schmeidl'in (2002) belirttiği gibi, 2000 yılına gelindiğinde Afganistan'dan yeni göç hareketleri başlamıştı; bu hareketler, sonradan oldukça arttı.

Ekim 2001'de sözde "terörle küresel savaş" adı altında ABD'nin başını çektiği işgal, Afganistan'ın yakın tarihinde bir başka kırılma noktasıydı. 2002'ye kadar 2,15 milyon Afgan'ın mecburi hareketine yol açtı (Margesson, 2007). O dönemde BMMYK, tarihindeki en büyük destekli geri dönüş operasyonunu yürütmeye başladı ve dört milyondan fazla Afgan mültecinin dönüşüne imkân sağladı (İçduygu ve Karadağ, 2018). ABD'nin başını çektiği koalisyonun işgalinin ardından, farklı etnik gruplar yabancı güçler ve onları destekleyen yeni siyasi elitler karşısında farklı konumlar aldılar. Eskiden kayırılan Peştun toplulukları, işgalci güçlere karşı daha isyankâr bir tavır takındı. Cinsiyetlere göre bölünmüş topluluklar olan Peştunların katı ahlak kuralları vardı, ancak 2000'lerdeki Batı işgalinden sonra rekabet içindeki cinsiyet rolleri, katı erkeklik kurallarıyla sıkı cinsiyet rolü modellerinin yerini aldı. Afganistan'ın toplumsal-etnik-dinî yapısı içinde kenarda kalmış bir halk olarak Hazaralar, eskiden yoksun oldukları eğitim ve istihdam hizmetlerini sunan Batı işgali ve Karzai hükümetine karşı daha açık görüşlüydü.

2008 sonrası dönemde, Afganistan'daki ABD askerlerinin sayısı artsa da Obama hükümeti savaş görevini yapan birliklerin 2011'de çekileceğini duyurdu. ABD ile Taliban arasındaki barış görüşmesi girişimleri esnasında (ki bu inişli-çıkışlı bir süreçti) Taliban'ın ülkenin farklı bölgelerinde askeri eylemlerini arttırmasıyla birlikte, sivil kayıpların sayısı çarpıcı bir ölçüde arttı (Aljazeera, 12 Eylül 2020). Aşağıdaki harita, Taliban kontrolündeki bölgelerin boyutuna ek olarak, belirli bölgeler üzerinde sürmekte olan mücadeleyi de gösterir.

IDMC'nin istatistiklerine göre, çatışmaların sebep olduğu yeni yer değiştirmelerin boyutu 2009'dan 2016'ya kadar düzenli olarak arttı. 2016'da 652,000, 2017'de 474,000, 2018'deyse 372,000 kişinin yerinden edildiği tahmin ediliyor. Bunların çoğunluğu ülkenin doğusu, kuzeyi ve kuzeydoğusunda gerçekleşti. Dayanılmaz şiddet seviyelerinin yanı sıra ülkede yaşanan doğal afetlerin de yerinden etme sayılarının artmasında payı vardı. 2019'da yaklaşık 250,000 kişi etkilendi. Mevsimsel yağışlar, seller ve toprak kaymaları, ülkenin kuzeyini sıklıkla etkiler. 2018'de onlarca yıldır görülen en ağır kuraklık 371,000'den fazla insanı yerinden ettikten sonra, 2019'da da seller 111,000 kişinin daha yerlerinden olmalarına sebep oldu. Ülkede gıda güvencesizliği 2018'den itibaren arttı.

Onlarca yıl boyunca milyonlarca Afgan, ülkeyi özellikle 1970'lerden itibaren perişan eden savaştan, toplu katliamlardan, uluslararası müdahalelerden, açlıktan ve doğal afetlerden kurtulmak için Pakistan, İran, Orta Asya, Türkiye ve Avrupa ülkelerine kaçmıştır. Ulusal ve yabancı güçlerin ürettiği, finansmanını sağladığı ve yönettiği onlarca yıl süren savaş ve çatışmalar, merkezi siyasi otoritenin de sona ermesiyle birlikte, Afganistan'ın toplumsal dokusunu derinden etkiledi. Bunun sonucunda ortak kimlikler siyasallaş-

Şekil 2: Afganistan'da bölgeler üzerine mevcut mücadeleler
Kaynak: Aljazeera, 12 Eylül 2020, Chughtai, A. & Qazi, S.

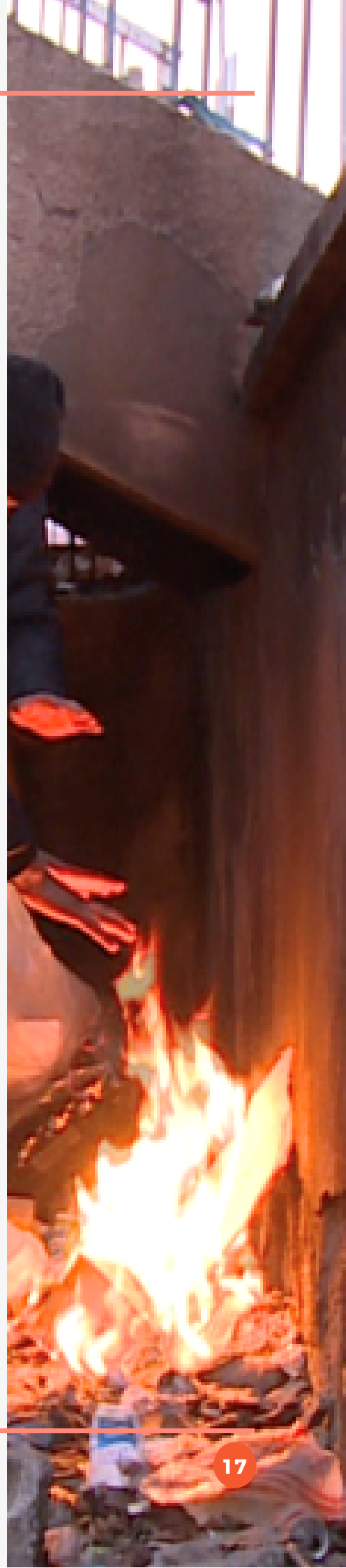
tırıldı, kişiler ve gruplar arası ilişkiler sert bir şekilde değişti, ulus devlet yapıları yıkıldı, devletle vatandaşlar arasında güvensizlik yaygınlaştı ve ülke içinde, bölgede ve dünya çapında milyonlarca insan yerlerinden edildi. Altyapılar ve geleneksel toplumsal denetim mekanizmaları yok edildi, kadınlar toplum hayatından dışlandı ve hem Taliban'ın hem de ABD'nin başını çektiği işgal güçlerinin yönetici elitleri kaynakları, mesela otlakları, suyu, madenleri, ormanları ve kamuya ait toprakları kötü idare etti. Taliban sonrası dönemde uluslararası fonların ülkeye girmeyi sürdürmesi, Afganistan'ın sorunlarını onarmaya veya çözmeye pek katkıda bulunmadı. Ülke, bugün çocuk, bebek ve anne ölüm oranları gibi sağlık endekslerinde sonlarda yer alıyor. Ülkenin siyasi elitleri tarafından kaynak ve hizmet dağıtımından dışlanan gruplar (ülke nüfusunun üçte biri, dokuz milyon kadar kişi) yoksulluk içinde yaşamayı sürdürürken, harcamaların büyük bir kısmı güvenlik yatırımlarına akıyor. Afganistan, İnsani Gelişme Endeksi'nde 178 ülke arasında 168'inci sırada (UNDP, 2018).

GÜVENCESİZLİĞİN SÜREKLİ YENİDEN ÜRETİMİ

**BU BÖLÜMDE, ÇEŞİTLİ ŞEKİLLERİYLE
AFGANLARIN SÜREKLİ GÜVENCESİZLİĞİ
AYRINTILANDIRILACAK.**

Güvencesizlikleri kendi ülkelerinde başlıyor, yolculukları boyunca onlara eşlik ediyor ve İstanbul'da da sürüyor. Güvencesizliğin şekilleri, katılımcıların tanıklıklarına dayanarak üç alt başlık altında ele alınacak. Birinci kısımda, Afganların ezici yolculukları, onlar harekete geçip hayatta kalmak için mücadele ederken adım adım tasvir edilecek. İkinci kısımda, şehirde büyük bir bedensel iş gücü haline gelişleri ve kayıt dışı sektörün en alt tabakasını oluşturmaları bakımından İstanbul'daki yaşam koşulları incelenecek. Bu şekilde, çileci bedenleri hayatta kalıp Afganistan'daki ailelerine para göndermek için ellerindeki yegâne sermaye haline geliyor. Görünmez ve içe kapalı yaşamları dahilinde birbirleriyle yakın bir ağ tesis edip yeni gelenlerle nispeten daha önceden gelenler arasında ilişki kuruyorlar.

Üçüncü kısımda, Afganların yüksek hareketliliğiyle sınır dışı etme politikaları arasındaki gerilim inceleniyor. Afganlar, iş peşinde bir yerden bir yere sürekli hareket ederken, aynı zamanda günlük yaşamlarının her anında sınır dışı edilmekten korkuyorlar. Katılımcıların paylaştıkları anekdotlar, yetkililerin kayıt dışı işgücü uğruna, bir güvenlik endişesi ortaya çıkmadıkça Afganların yüksek hareketliliğine müsamaha ettiklerini gösteriyor. "Hareketlilik-güvenlik bağı" adı verilen kavram, siyasi ve kurumsal engellerin olduğu kadar uluslararası koruma ve sivil toplumun eksikliğinin de ürettiği güvencesizlik dinamiklerini açıklar. Tüm bunların sonucu olarak, güvencesizliğin kıyısındaki Afganlar, kendi direnme yöntemlerini yarattıkları tamamen görünmez bir hayat ararlar.

HAREKET HALİNDE: AFGANİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE YOLCULUK

ABDÜL YOLA 2017'DE, TALİBAN HAPİSHANESİNDEN KURTULDUKTAN SONRA ÇIKTI.

"Afganistan'da öğretilimdim. Taliban bölgemizi işgal edip beni okulu havaya uçurmaya zorladı. Eğitimden nefret ediyorlar. Karşı çıktığımda beni hapse atıp bir buçuk yıl işkence ettiler" diyor Abdül. Babası, oğlunu Taliban'dan kurtarmak için mülklerini satıp büyük bir meblağ ödedikten sonra, ülkeden kaçmak hayatta kalmanın tek yolu gibi gözükyor. Kunduzlu Fatima, yoksul bir çiftçi ailenin çocuğu olarak doğmuş, kardeşi hükümet askeri olduğu için de Taliban'ın tehditleri ve işkencelerine maruz kalmış. "Bir gün kardeşimi kaçırdılar, babam da bunu duyunca kalp krizinden öldü" diyor 27 yaşında babasının ve kardeşinin naaşlarıyla kalakalan Fatima. İşkence görmüş bedenleri bir hafta sonra getirilmiş. Bunun üzerine bir de Taliban, babalarının ölümünden sonra küçük kız kardeşlerini (13 yaşlarında) kendileriyle evlenmeye zorlamış, sonunda da evleri Taliban ile hükümetin askeri kuvvetleri arasındaki çatışmada yanmış.

İntihar bombalarının, giderek şiddetlenen çatışmaların ve hatta Taliban ile rejim güçleri arasındaki insansız hava aracı savaşlarının, Taliban, IŞİD veya rejim güçlerinin askeri operasyonlarında toplu ölümlerin ve sivil kayıpların hedefi olan katılımcılarımızın elim tanıklıkları, 40 yıl süren savaş ve çatışmanın sonucunda Afganistan'da oluşan son derece şedit, baskıcı ve sömürücü koşulları sergiler. Bu uzun süreli çatışmanın zeminini hazırladığı ekonomik yoksulluk, aşırı sefalet ve mülksüzleştirme, Afgan halkının sürekli hareketliliğe zorlanmasıyla sonuçlanmıştır. Hareketlilik, hayatta kalmak için Afgan toplumsal yaşamının kaçınılmaz bir sureti haline gelir; katılımcılarımızın sıklıkla bahsettiği gibi, "hayatta kalmak için hareket etmek zorundasın."

Afganistan-Türkiye arasındaki yolculuk, sayısız tehlikeler ve ölüm korkusuyla dolu, uzun süreli ve meşakkatli bir yolculuktur. Yüksek dağlar ve çöllerden geçen, göçmenlerin bir kaçakçıdan diğerine aktarıldığı aşamalardan oluşan bu güvenilmez yolla Türkiye'ye varmak haftalar, hatta aylar sürer. Her adımda, zorlu doğa koşullarına eşkiyalar ve sınır muhafızlarıyla karşılaşmalar eşlik eder. Türkiye'ye yolculukta sayısız beklenmedik olay gerçekleşir; her adımda ölümcül coğrafi koşullara ek olarak kaçakçılarla, eşkiyalarla ve sınır güçleriyle pazarlıklar yapılır ve mücadele edilir. Açıkça belli bir başlangıç ve kesin bir hedef yokluğunda, yolculuğun kendine özgü özelliklerini (yeniden) oluşturmak zordur, ama yine de katılımcılarımızın hikayeleri ulusötesi ağların yanı sıra aktörler ve kolaylaştırıcılardan da oluşan bir şablonu açıkça ortaya koyar.

Saha çalışmamızdaki hikayeler, Türkiye'ye gelen iki ana yol olduğunu gösterir: ilki Afganistan'dan Pakistan'a, oradan da İran'a izinsiz girişle başlar; ikincisi İran'a vizeyle girişten oluşur. Afganistan'dan doğrudan İran'a gizlice yolculuk etmek de bir seçenek olsa da, mülakatlarımıza katılanlar genellikle bu tecrübeyi paylaşmadılar. Bahsedilen sonucun birçok yapısal sebebi olabilir, ancak örnek grubumuzun tesadüfi bir sonucundan ibaret olması da mümkündür. Ancak katılımcılarımızdan biri olan 28 yaşındaki Afgan bir erkeğin söylediği ilginç bir söz, ilkinde işaret eder: "Parası olanlar genelde İran'a vize alıyor, ama parası olmayanlar için Pakistan'dan yasadışı geçiş daha yaygın bir tercih."

Afganistan'dan Pakistan ve İran'a

Afganistan'ın başkenti Kâbil, ülkenin Pakistan sınırındaki Nimruz'a giden yolda merkezi konumdadır. Farklı vilayetlerden gelen Afganlar, irtibat kurdukları kişiye ulaştıktan sonra Kâbil'de toplanıp, kaçakçılık ağlarının ana merkezi olan Nimruz'a doğru otobüsle yola çıkarlar. Bazı durumlarda, başkalarının gruba katılması için şehirde birkaç gün beklemek zorunda kalırlar. 19 yaşındaki katılımcımız, 2018'de gerçekleştirdiği umutsuz yolculuğun detaylarını paylaşırken şöyle diyor: "Samangan'dan üç arkadaşlık, Mezar-ı Şerif'ten bir kaçakçıyla kişi başı 1400 dolardan anlaştık. Önce Kâbil'e, oradan otobüsle Nimruz'a gittik. Nimruz'da bir hafta beklemek zorunda kaldık, çünkü grup yeterli sayıya ulaşmamıştı. Pakistan'a geçmek için 40 kişi olmasını bekledik." Altı yıl önce yola çıkan 25 yaşında bir Afgan, Taliban ile hükümet arasında uzun süren çatışmalara tanık olmuş, ülkenin en güvensiz şehirlerinden biri olan Kunduz'dan başlayan benzer bir yol haritasını tarif eder. Kaçakçıya kendisini Kâbil'den Nimruz'a, Pakistan'a, sonra da İran'a götürmesi için yaklaşık 2000 dolar ödediğini açıklar. Görüştüğümüz kişilerin hikayeleri, Nimruz'u geniş bir kaçakçı ağının örgütlediği, Pakistan sınırına ulaşmadan önce uğranan bir toplanma yeri olarak gösteriyor. 22 yaşında bir genç erkek olan Ali'nin hikayesi, Haziran 2020'de gerçekleşen tehlikeli yolculuğunun detaylarını ayrıntılı bir şekilde meydana çıkarır:

Arkadaşım gelip "Kaçakçı buldum, Türkiye'ye gidiyor musun?" diye sordu. "Ciddiyen varım" dedim, "ne zaman istersen." Eve gittik, iki saat sonra sırt çantalarımızla döndük. Beş bin Afgan liramız vardı, ailelerimiz Türkiye'ye gitmemizi istemiyordu. Öyle tek başımıza yola çıktık. Kâbil'den Nimruz'a otobüsle gittik. Ailelerimizi arayıp Türkiye yolunda olduğumuzu söyledik. "Yola çıkmışsınız zaten" dediler, "dualarımız sizinle." Nimruz'da çekçek dediğimiz üç tekerlekli arabalar vardır. Üç saatlik yola çekçekle çıktık. Sonra bir Toyota arabaya geçtik, toplam 28 kişi sıkıştık, birbirimizin tepesine. Araba çok hızlıydı, çok tehlike atlattık ama kumdan kaçamadık. Her tarafımıza bulaştı. O şekilde 24 saat yolculuk ettik. Pakistan sınırına geldiğimizde kaçakçımız değişti, yine önceki gibi bir arabaya sıkıştık. Yolculuk sabaha kadar sürdü. Gece mola verdik, dinlendik, yolumuza devam ettik.

Kum tepeleri ve dağlık coğrafya, eşkıyalar ve sınır muhafızlarının yanı sıra coğrafyadan da kaynaklanan ölümcül koşullar hususunda katılımcılar tarafından sık sık vurgulanır. Tüm bu korku dolu anları yaşayan Ali, sözüne devam ediyor:

Kumluk bir dağa vardık, arabalar ancak yolcusuz çıkabildiğinden biz yayan tırmandık. Bir noktada kaçakçıya kişi başı 600 tümen [İran para birimi] ödememiz gerekiyordu. Ama bize su vermedi, biz de geceyi üstümüz başımız kum içinde geçirdik. Sonra bizi yine arabaya bindirdi. Oradan Pakistan topraklarını geçtik, İran sınırına yaklaştık. Nehir kıyısında 3 gece geçirdik, yalnız 5 bin Afgan liramız vardı, hepsi bitti. Pakistan polisi kişi başı 8000 tümen isteyince, paramız yoktu, o yüzden bir arkadaş telefonunu sattı, o parayı polise verebildik. Ama telefon olmayınca kaçakçımızı arayamadık. Paran yoksa veya yetmiyorsa ya borç alırsın ya eşyanı satarsın, ya da dayak yiyip durursun.

Sonsuz yolculuk hiç durmaz; sürekli ölümcül şartlar altında hareket halinde olmak, Afganların yolculuklarını gayet iyi tarif eder (Monsutti, 2007). Katılımcılarımızın anlattıklarına göre, Pakistan topraklarındaki yolculuk yaklaşık 7 ila 15 gün sürüyor. Ali, günlerce gecelerce dağdan dağa yayan geçerek nihayet yanındakilerle birlikte İran topraklarına ulaşıyor; kendi tasvirine göre, sanki Afganistan'ın tamamı oradaymış gibi:

Bu sefer yürüyerek çıktık yola. Yol çok uzundu, o yüzden yiyeceğimiz bitti, temiz su da yoktu. Çamurlu su akıyordu, onu içmek zorunda kaldık. Vallahi su o kadar kokuyordu ki içerken burnumuzu tutmak zorundaydık. Hayvan içmezdi. Yine gece yürüdük. Gece yarısı gibi Koh-i Müşkül'e (Zorlu Dağ) ulaştık. Gördük ki zorlu dağ gerçekten zorluymuş. Çok zordu. Ama etrafta bir sürü yolcu vardı, "Afganistan'ın tamamı burada" diye düşündüm. 10 saat daha yürüdük, bir tünele girdik, böylece İran topraklarına vardık.

Şekil 3: Afganistan'dan Pakistan ve İran'a yolculuk. Bu harita yolların, en çok kullanılan araçların (çetçek, Toyota araç), yüksek Chagai dağlarıyla Haran kum tepelerinin ve bölgedeki kaçakçılık ağlarını kontrol eden göçebe kabileler olarak bilinen Beluçların görsellerini içerir. [Yazar tarafından oluşturulmuştur]

Pakistan-İran sınır bölgesinde eşkıyalarla veya göçebe topluluklarla sık sık karşılaşılır. 20'li yaşlarındaki Muhammed'in hikayesi de Ali'ninkiyle aynı ayda, Haziran 2020'de geçer. O da harita üzerinde benzer bir yol izleyerek Samangan'dan Kâbil'e, Nimruz'a ve Pakistan'a gider, fakat [ağırlıkla İran sınırındaki Belucistan bölgesinde yaşayan ve çoğunlukla göçebe hayat yaşayan] Beluç topluluğuyla olan karşılaşmalarını da ekler: "Bir gün Nimruz'da kaldıktan sonra Pakistan'a geçtik. Pakistan-İran sınırına ulaşmak üzereyken Beluçlar bizi kaçırdı, bütün paramızı aldılar. Çok fena dayak yedik. Üstüne bir de kaçakçılar elimizde ne kaldıysa alıp kaçtılar."

Harita üzerindeki Pakistan'a uğramayan ikinci yolu belirleyen resmi vizeyi elde etmeyi başaranlar için, İran topraklarına girmek nispeten daha güvenli ve kısa bir geçiş anlamına gelir. Ahmad, yaşadığı şehir (Kuner)

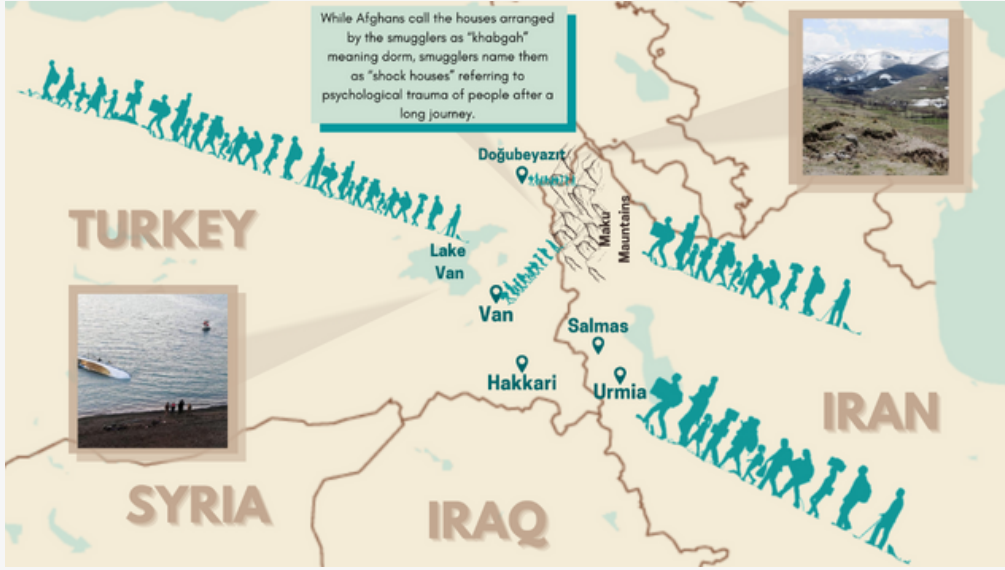
2013'te Taliban işgaline uğrayıp çalıştığı radyo istasyonu saldırıya uğrayınca Afganistan'dan ayrılmaya karar verir. "Radyo ofisindeki herkes öldürülmüştü" diyen Ahmad, Kâbil Büyükelçiliği'nden Türkiye'ye vize almanın neredeyse imkânsız olduğunu anlatır: "Türkiye vizesine başvurduğum ama reddedildi [...] Sonra İran vizesine başvurduğum, parasını ödersen o daha kolay. İran vizesini alıp Tahran'a kaçtım." Doğrudan Tahran'a uçmak, kaçakçılar rehberliğinde İran boyunca yapılacak gizli yolculuktan önceki ilk adımdır. Bu senaryoda, genellikle Tahran'dan sınır şehri Van üzerinden İstanbul'a yapılacak yolculuk için anlaşma yapılır; bu yolculuk genellikle kişi başı 500-600 dolar tutar.

İran'da geçirilen süre, kişilerin hikayelerine göre değişir. Bazıları durmadan yolculuklarına devam ederler, bazılarıysa İran'da kalmayı tercih ederler ya da çalışıp para biriktirmek zorunda kalırlar. Daha önce bahsedildiği gibi, her yolculuğun kendi mekânsal ve zamansal döngüsü vardır. Ahmed'in yolculuğu, İran'da kalıp tarlalarda çalıştığı bir yılı da kapsar. Benzer şekilde Kâbil'den İran'a resmi vizeyle kaçan 23 yaşındaki Afgan Mustafa, onun aksine İran'da hiç kalmadan Türkiye'ye doğru yolculuğuna devam etti. Bu şekilde, para kazanmak için, geçici yerleşim ya da sonradan değişen daha uzun vadeli hayat planları için olsun, İran'da kalınan süre her kişinin yoluna göre değişir. Her halükârda, İran'dan Türkiye'ye yolculuk da yine uzun ve zordur, dağ eteklerinde, güvenlik güçlerinin açtığı ateş altında ve vahşi hayvanların nefesini yakınlarda hissederek yapılan gizli bir hareket tecrübesidir.

İran'dan Türkiye'ye

Ali, bıraktığı yerden devam ediyor; İran'ın Haş şehrine ulaşıyorlar. Kaçakçının ayarladığı depo, bir sonrakine nakil için bir buluşma noktasıdır:

O [kaçakçı] bize su verdi ama yiyecek vermedi. İran'da 10 gün geçirdikten sonra kişi başı 250 tümen verdik, bir Toyota araca bindik, yine 28 yolcu, ve Türkiye'ye doğru yola çıktık. Maku dağlarına vardık, orada 2 gece geçirip yeni kaçakçımızla öğleden sonra saat 4 gibi yola devam ettik. Konvoyumuzda aileler ve çocuklar vardı. Çocuklardan biri gece yürürken göle düştü ama arkadaşlarımız hemen kurtardı. Sınırı geçmek için dikenli teli zorladık, bacağımda yara oldu. İşte burası. Sınırı geçerken İran polisi bize ateş açtı, o da Türk polisine uyarı oldu. O yüzden dağlara geri gidip o geceyi Maku'da geçirdik. İnsanlar "Türk polisi bizi almıyor, geçemeyiz" diyorlardı. Bazı yolcular korkup Türkiye'ye gitmemeye karar verdiler. Ben de onlardan biriydim. Geçiş çok zordu. Kaçakçıya paramızı alıp bizi Tahran'a geri götürmesini söyledik. "İmkânsız" dedi. Kürttü. Geri dönmek isteyenleri dövdü. "Öyle yaparsanız başkaları gelmez" dedi kaçakçı. Söz verdiler, bu sefer sınırı geçebilecektik.

Şekil 4: İran'dan Türkiye'ye yolculuk. Bu şekil, Türkiye-İran sınırında Afganların depolarda kaldığı başlıca yerleri içeriyor (Afganlar için khabgah, kaçakçılar için şok evleri) [Yazar tarafından oluşturulmuştur]

İran-Türkiye sınırını geçme girişimleri her türlü kestirilemez olaya açıktır; bu olayların arasında sınır muhafızlarının ateş açması, kurt ve tilki saldırıları ve donma ihtimali de vardır. Türkiye'de göç ve göçmen tanıklıkları alanında uzman olan gazeteci Hale Gönültaş, fotoğrafçı meslektaşı Volkan Nakiboğlu ile birlikte gittiği Türkiye-İran sınırında Türkiyeli eski bir kaçakçıyla emsalsiz tecrübesini ve araştırma çabalarını haberleştirip belgelemiştir (Gönültaş, 30 Aralık 2020). Kaçakçı, mültecilerin bu dağlık bölgede ölümcül tehlikelerle karşılaştığı iki ülke arasındaki kaçakçılık ağlarını "çetrefil, kârlı ve zorluklarla dolu" olarak tanımlar. Sınır muhafızları saldırdığında, mülteciler saklanmak için izdiham halinde dağlara kaçar. Dağ yollarını hiç bilmedikleri için, bazen kayaların arkasına saklanıp geceyi orada geçirirler, kaçakçı onları bulup bir daha geçmeyi deneyene kadar saklanırlar. Maalesef ölümlerin çoğu bu gizli bekleme esnasında, donarak veya vahşi hayvan saldırıları sonucu gerçekleşir. Türkiyeli kaçakçının kendi ifadesine göre "bu yolda yaz-kış hep kemik vardır. Bilmeyenler hayvan kemiği zanneder. Hepsi kurtların yediği insanların kemikleridir." Bu korkunç araziden kurtulan şanslılar, kaçakçının "şok evleri" dediği, sığınmacıların geçiş denemelerinden önce ve sonra kaldıkları ahır benzeri evlere götürülür. Kaçakçı, bu evlere neden bu adın verildiğini açıklarken "Bu yerlerde kaldıklarında gerçekten şok içindeler" der.

Katılımcılarımızın hikayelerinde "şok evleri"ne Farsçada "koğuş" anlamına gelen "khabgah" deniyor. Ali, khabgah'dan ayrıldıktan sonra, Türk polisinin saldırısı sırasında ne olduğunu dile getiriyor:

Kaçakçımız kişi başı iki bisküvi verip sessiz olmamızı söyledi. Bizi arabaya bindirip yine sınıra götürdü. Bu sefer karla kaplı bir bölgeden geçip sınıra ulaştık. Ama polis hâlâ bekliyordu, biz de geri döndük. Üç gece daha yakınlarda kaldık. Etrafta yürüdük, farklı noktaları denedik. Başka bir dağı tırmandık, ama herkes çok yorgundu. Birbirimize yardım ettik. Sonra, nihayet dikenli teli geçmeyi başardık, bazılarımız yaralandı. Dağı geçtik, iki kilometre yürüdük, dinlenmek için durduk. Yiyecek ne varsa toparlarken Türk polisi üzerimize ışık tuttu. Biri yanımıza gelip "günaydın" dedi.

Birdenbire herkes ayağa kalkıp kaçmaya başladı. Bazıları yere düştü, ben koşup onlardan birinin yanına gittim. Polis ateş açtı ama kaçmayı başardık. Diğer birçok kişi gibi arkadaşım da yaralandı, sınıra ulaşamayanlardandı. Başta 250 kişiydik, Türkiye sınırına 130 kişi ulaştık. Diğerlerine ne olduğunu bilmiyorum.

*Şekil 5: Türkiye-İran sınırı.
[Fotoğraf: Volkan Nakiboğlu]*

“Ulaşamayanlar” bahsi katılımcılarımız tarafından sık sık kullanılır; genel olarak, yolculuğun başında daha büyük olan gruplar, Türkiye topraklarına girdiklerinde yarıya iner. Geride kalanlara ne olduğunu kimse bilmez. Ali, bir süreliğine hayatta kalanlarla fakat kaçakçı olmadan yoluna devam eder. 12 saat yürüyüp kendi başlarına bir dağa tırmanıp bir köyü geçerler. “Orada çok insan gördük” der, “bizim gibi, sınırı izinsiz geçmiş insanlar.” Geceyi dağda geçirirler, kaçakçıları yeniden ortaya çıkar:

Bizi bir khabgah’a götürdü. Herkes yiyeceğini, suyunu kendisi bulmak zorunda, kimse başkasına yardım etmiyor. Yolculardan birinin suyu bitmiş, ağlayıp su dilenmeye başladı. Biraz verdik. 14 saat daha yürüyüp bir yola ulaştık. Yakında bir yerde uyuduk. Buzdolapları taşıyan bir kamyon geldi, yolcuların yarısı bindi. Biz geride kaldık. Başka bir araba geldi. Şoförü yerini bizim kaçakçıya verdi, binip yolumuza devam ettik. Nihayet Van’a ulaştık. Kaçakçı bize telefon kartları sattı, almak isteyip istemediğimizi sormadı bile. Sahte kimlik hazırlarken bize günde iki defa yemek verdi. Parasını verip ayrıldık. Beş saat sonra Van Gölü’ne ulaştık. Gölde gemiye bindik. Yolda çobanın biri ışığını tuttu; kaptanımız onu polis zannedip yolunu değiştirdi. Bizi yarı yolda kıyıda bırakıp yürüyerek devam etmemizi söyledi.

Van Gölü, soğuk sularına gömülen teknelerin trajik sonlarıyla gazete sayfalarını doldurur. Türkiye’de ülke içi sınır uygulamaları ve kontrol noktaları sıklaştıkça, yolculuk daha da tehlikeli hale gelmektedir. Onlarca insan boğulur, kıyıya vurur veya gölün derinliklerinde kaybolur (Evrensel, 1 Temmuz 2020).

Onlar khabgah’da beklerken hazırlanan sahte kimliklerden sonra, bir kez daha saatlerce yürümeye başlarlar. Van otobüs terminaline ulaşmak için 40 kişilik bir grup halinde bir gün daha yürümeye devam ederler.

Şekil 6: Türkiye-İran sınırını yeni geçmiş bir grup Afgan. 40 günlük yolculuktan sonra Van'a ulaştılar, birkaç gün bir "khabgah"da kaldılar ve sonra terk edildiler. Bahsettikleri gibi, İran'da yolculuk esnasında ölen veya ağır yaralananlar olmuştu. Bu fotoğrafta, yolculuğa devam etmeden önce geceyi geçirmenin bir yolunu bulmak için bekliyorlar.

[Haber: Hale Gönültaş, Fotoğraf: Volkan Nakiboğlu]

Kaçakçı tarafından kendilerini İstanbul'a götürecek minibüse götürülürken, sahte kimlikleri kaybettiklerini fark ediyorlar:

Kaçakçı bizi 40 kişi bir minibüse bindirdi. Ama kimliklerimizi bırakmıştık. İstanbul yolunda polis bizi kenara çekti, kimlik sordu, sonra bıraktı. Nihayet İstanbul'a vardık, şoför bizi Üsküdar'da bıraktı. Oradan Zeytinburnu'na taksiye bindik. 400 lira tuttu. Zeytinburnu'nda Azeri Camii'nde bekleyen bir arkadaşım taksi parasını ödedi.

İSTANBUL'DA YAŞAM

Afganların Türkiye'ye göç yolları, 1980'ler öncesinde kısıtlı sayıdaki öğrenci veya resmi yollarla gelenlerin seyrek hareketlerine dayalıydı. Bu düzen oldukça durağan ve kısıtlı bir halde kaldı, 1980'lere kadar da Türkiye'de büyük bir Afgan topluluğu oluşumuna yol açmadı. 1982-83 yılları, Türkiye'ye Afgan göç hareketi için bir dönüm noktasına işaret eder (İçduygu ve Karadağ, 2018). Türkiye, 1980'lerin başlarında şiddet ve çatışmadan kaçan "soydaş" kabul ettiği Afganlar için ulaşım ve yerleşim düzenlemeleri planlamaya karar verdi; soydaşlık, "Türk kökeni ve kültürü" durumuna dayanıyordu. Türkiye, mültecileri konu alan 1951 Cenevre Anlaşması'na coğrafi kısıtlama koyduğu için, Avrupa dışındaki ülkelerden gelenlere mülteci statüsü sunmaz. 1934 tarihli İskân Kanunu, Avrupa ülkeleri dışından gelenlerin göç ve yerleşimine olanak tanıyan tek yasal araçtı; o da sadece "Türk kökeni ve kültürü"ne sahip olanlar için geçerliydi. 1982-83 yıllarında, askeri cunta lideri Kenan Evren'in başını çektiği hükümet, Türkiye'nin altı ilinde (Tokat, Kırşehir, Sivas, Şanlıurfa, Van, Hatay) 4.163 Afgan ailenin yerleşimine imkân sağladı (İçduygu ve Karadağ, 2018). Ancak bu ailelerin çoğu ilk yerleştikleri yerlerden taşındı; özellikle de İstanbul'a gelen bu aileler, büyük bir Afgan topluluğu oluşturup memleketlerinde alışmış oldukları işi sür-

dürerek dericilikle uğraşmaya başladılar. Türkiye’deki Afgan topluluğunun bu ağ dinamikleri, 1980’ler ve 90’lar boyunca Türkiye’ye Afgan göçmen hareketinin büyümesinin sebeplerinden biriydi. Ne var ki “Türk kökeni ve kültürü” statüsü, Türk hükümetlerinin söz verdiği gibi düzenli bir şekilde faaliyete sokulmadı; aksine, siyasi şartlara göre değişen geçici bir şekilde uygulandı.

2010’ların başlarından itibaren Türkiye’ye olan Afgan göç hareketinin boyutunda kayda değer bir artış oluştu; Ağustos 2019 itibariyle Türkiye, kayıtlı 170.000 Afgan’a ev sahipliği yapmaktadır (UNHCR, 2019). 2018 yılında Türkiye’ye İran üzerinden ulaşan Afgan göçmenlerin sayısında belirgin bir artış yaşandı. Türkiye İçişleri Bakanlığı’nın açıklamasına göre, 2017’de Türkiye’ye ulaşan 45.259 Afgan’a karşılık, 2018’in Ocak-Ağustos ayları arasında 61.819 Afgan ülkeye ulaştı (InfoMigrants, 2018). 2018 yılı, aynı zamanda sınır dışı sayılarında da keskin bir artış yaşanan bir dönemi temsil eder. 17.000 Afgan sınır dışı edilirken, resmî açıklamaya göre Afganistan’a gönüllü olarak dönmüşlerdi (The New York Times, 16 Haziran 2018). “Gönüllü geri dönüş” belgelerini imzalamak için uygulanan baskı ve dayatma seviyesi hâlâ belirsizliğini sürdürmektedir, gerçekçi bir şekilde araştırılmamıştır.

Türkiye’nin mevcut yasal ve kurumsal uluslararası koruma altyapısı, yakın tarihli (ve ilk) yasa olan Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’na (YUKK) dayalıdır; 2013’te çıkarılan bu kanun, Suriyelilere “geçici koruma statüsü” sağlar. Suriye haricinde Avrupa dışında bir ülkede zulümden kaçanlar (özellikle de en büyük grubu oluşturan Afganlar), üçüncü bir ülkeye yeniden yerleştirilene kadar geçici olarak Türkiye’de kalan “şartlı mülteciler” kabul edilirler. YUKK, buna ek olarak, şartlı mülteci statüsüne hak kazanmayan ama gerçekten tehlikede oldukları bir yere de geri gönderilemeyenler için geçerli “ikincil koruma” kategorisini de oluşturmuştur. Afganlar, Türkiye’de şartlı mülteci veya ikincil koruma statüsü elde etmek için, kayıt olup üçüncü bir ülkeye yeniden yerleştirilme amaçlı uluslararası koruma başvurusu süreçlerini başlatmalıdır.

Türkiyeli yetkililer, 2018’de Suriyeli olmayanların sığınma başvurularını kaydetme ve işleme sorumluluğunu BMMYK’dan Türkiye Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’ne (GİGM) aktardılar. Buna bağlı olarak, yerel seviyedeki GİGM daireleri (İl Göç İdaresi Müdürlüğü, İGİM) kayıt işlemlerinin yapıldığı ve sağlık hizmetleri, eğitim ve insani yardım gibi zorunlu hizmetlere erişim sağlayan kimlik kartlarının sağlandığı tek yetkili merci haline geldi. İGİM’de kayıtlarda reddedilme, gecikme ve engeller, Afganların Türkiyeli yetkililerden kimlik kartı alamayacakları anlamına gelir. Bu durum da hem onları gözaltı, tutuklanma ve sınır dışı edilme tehlikesine maruz bırakır, hem de sağlık, çalışma, barınma, eğitim ve insani yardıma erişimlerinin önünde engel oluşturur. Bunun sonucunda, ağır sömürüye kurban oldukları kayıt dışı sektörden başka seçenekleri kalmaz.

Bu esnada, Avrupa’ya geçmeye çalışmak da bir seçenek olarak ortaya çıkar. Mart 2016’dan itibaren sınır geçişleri büyük ölçüde düşmüş olsa da, BMMYK verileri 2018’de Yunanistan’a gelişlerin 2017’ye kıyasla %45 arttığını belirtir. Benzer şekilde, 2019’da 2018’in aynı aylarına kıyasla gözle görülür bir artış yaşanmıştır (UNHCR Mediterranean Situation). Bu artışın ardındaki en büyük sebep, Türkiye’den Avrupa’ya sınır geçişlerinin çoğunluğunu oluşturan Afganların sayısındaki ciddi artıştır.

KURULU TOPLULUK AĞLARI

Yasal durum, Afgan topluluğu içindeki hiyerarşilerin oluşumundaki en büyük belirleyici faktördür. Önceden gelip oturma izni alanlar veya resmi yöntemlerle gelenler, en ayrıcalıklı grubu temsil ederler. Mesela, 2013'te gelen 42 yaşındaki Tacik Sohrab, oturma iznine sahiptir ve bir danışmanlık şirketinde çalışmaktadır. "Zeytinburnu'nda bir dubleks daire kiraladım. Arkadaşlarım ve başka kayıtsızlarla birlikte 20 kadar Afgan kalıyor" diyor ve devam ediyor: "daha zengin olanlar veya oturma izni olanlar, diğerleri için ev kiralayıp komisyon alıyor."

Oturma izni olan Afganlar, ağın altyapısını düzenliyor. Bunlar, genellikle 1990'lardan itibaren Türkiye'ye yerleşmeye başlayan Afganistanlı Özbek ve Türkmenlerden oluşuyor. Aynı zamanda, yeni gelen Özbeklerin bürokratik, yasal, tıbbi ve işle alakalı ihtiyaçlarını karşılamalarına yardım eden Afgan derneklerinin kurucuları da bu kişiler. Ne var ki, son kısımda detaylıca ele alınacağı gibi, Afgan dernekleri ağı, insanların İstanbul'da kaydolma vaadiyle sömürdüğü zararlı ve yozlaşmış bir ağ haline gelmiştir. Özbek ve Türkmen Afganlar, "Türk soyu ve kültürü" statülerinden faydalandıkları için İstanbul'daki en ayrıcalıklı grubu oluşturuyorlar. Oturma izni almak, Özbek ve Türkmen kökenli Afganlara hem ekonomik hem sosyal sermaye sağlıyor. Küçük işyerleri ve dükkanlara sahip olmanın yanı sıra genç, bekar, belgesiz Afgan erkeklere ev kiralayarak da para kazanıyorlar. Ne ilginçtir ki bu durum, azınlıkta oldukları Afganistan'daki düzenlerini tersine çeviriyor. Peştunlar, Afganistan'daki uzun süreli mirasları ve çoğunluklarının aksine, İstanbul'un hiyerarşisi içinde kendilerini en dezavantajlı halde buluyorlar.

Ev ayarlandıktan sonra, arkadaş çevresi yeni gelenlerle birlikte genişliyor. 26 yaşında bekar ve kayıtsız bir Tacik olan Hasan'ın belirttiği gibi:

Kimse bir Türk'e gidip iş veya daire istemez. Herkesin bir arkadaşı vardır, yoksa arkadaşlarının arkadaşları vardır. Gelmeye niyetleri varsa, iş ve kalacak yeri onlardan isterler. Önce, Afganistan'dayken her şeyi teyit ederler. Sonra buraya gelirler. Çoğu hazırlık yapmadan gelmez. Günlerce, haftalarca sokaklarda yatanlar olur. Ama onlar azınlıktadır. Binde bir.

2013'te Türkiye'ye gelen 30 yaşındaki Peştun Ahmad, sokakta kalanlardan biriydi:

İlk geldiğimde kimseyi tanıımıyordum. İki gece sokakta yattım. Bir gece Zeytinburnu Parkı'nda deniz kıyısında yattım, öbür gece de cami avlusunda. Sonraki gün, bir Afgan'a gidip yardım istedim. Zeytinburnu Bulvarı'nda bakkal dükkanındaydı; biz ona muhaberat [iletişimci] deriz. Afgan oradaydı. Başta bana güvenmedi ama ben kendimden bahsetmeye devam ettim. Kötü birisi olmadığını anladıktan sonra bana yardım etti. Bir arkadaşını aradı. O arkadaşın işçilere kiraladığı bir dairesi vardı. Ev sahibi değildi. Oturma izni olduğu için daireyi 1000 liradan kiralayabiliyordu, aynı anda 10, 15 hatta 20 kişiye devrediyordu. Kişi başına 300 lira alıyordu. Kabul edip o eve taşındım. Sonra ev arkadaşlarımla tanıştım. Biri inşaatta çalışıyordu. Bir gün işçi arıyorlardı; beni yanında götürdü, orada çalışmaya başladım.

Kemal, 2019'da geldiğinde Ahmad gibi parkta kalır. "Bir adam yanaştı, Türkmen'di, beni evine götürdü, restoranda iş buldu" diyor. Bu Türkmen'in karşılık olarak ondan 500 lira aldığını da ekliyor. Ahmad'tan alıntıladığımız yukarıdaki paragraf, İstanbul'da barınma mekanizmasının gayet iyi bir örneğidir. Genellikle insanlar, daireleri yaklaşık 15-20 bekar Afgan erkeğe kiralayıp komisyondan para kazanırlar. Afganların tabiriyle muhaberat, yeni gelenlerle önceden gelenler arasındaki ağın düzenlenmesinde önemli bir rol oynar. Katılımcılarımızın anlattıkları, muhaberatların yeni gelenlerle temas kurma amacıyla genellikle ana caddelerin köşelerinde veya sahilde durduklarını belirtir. 22 yaşındaki Tacik Ali, muhaberatlardan geçgündüz sahilde yeni gelenleri bekleyen kişiler olarak bahseder. "Afgan varsa birbirlerine yardım ederler" der.

Ali'nin belirttiği gibi, Afgan topluluğu içinde yakın bir bağlantı ve ağ gözlemlenebilir. İstanbul'da oldukça aktif bir taban hareketine mensup olan görüşmecilerimizden biri, Afganları İstanbul'daki diğer göçmen topluluklarından ayırır: "Onlar birbirlerine çok destek olurlar. Yeni gelene hemen iş veya ev bulurlar. Diğer toplulukların aksine, birbirlerine yardım ederken komisyon almazlar." Genellikle Özbeklerle Türkmen kökenli olanların yatırım yapma ve biriktirme huyları olduğunu da ekler.

Afgan evlerinde kavmler arasında katı bir ayırım olmadığı, görüşmecilerimiz tarafından sık sık ifade edilmiştir. Bazı Özbekler ve Tacikler, Peştunlardan rahatsız olduklarını ifade etse de örneklerde genellikle evler (Özbeklerle dolu olmadığı sürece) diğer etnik gruplar veya akrabalık gruplarıyla paylaşılır. Türkiye'ye 2016'da gelen 19 yaşındaki Seyfullah, eve yeni geleni kabul ederken referansın etnik kökenden daha önemli olduğunu vurguluyor:

Arkadaşlarımın bir dairesi vardı, oraya gittim. Çalıştığım yerde arkadaşlara kalacak yerim olmadığını söyledim, bana bir yer buldular. En az on kişi bir odada yatıyoruz. Her birimiz kira, su, elektrik için 250-300 lira veriyoruz. İnternetle doğalgaz 50 lira tutuyor. Yemek için kişi başı 50 lira topluyoruz. Ev işlerini sırayla yapıyoruz. Dairemize herkesi kabul etmiyoruz. Ya biz tanıyacağız, ya da tanıdığımız biri kefil olacak. Hangi kabileden oldukları önemli değil. Dairemizde her kabileden birisi var: Peştun, Hazara, Tacik veya Özbek. Bazen kabileler arasında kavga çıkıyor. Herkes kendi kabilesinin liderini destekliyor, o yüzden kavga oluyor. Kavga çıkarsa, çıkarana evden kovmamız gerek. Hangi kabileden olduğun fark etmez. Önemli olan güvendir. Güvenirsek dairemizde herkes kalabilir.

Mustafa'nın evinde de çoklu etnik köken bakımından benzer bir durum geçerli. Ancak insanların benzer alışkanlıkları ve özellikleri nedeniyle yalnız bir kavmden olanları kabul ettikleri daireler de olduğundan bahsediyor. "Düzgün davranırsan, hangi kavmden olduğun önemli değil" diyor.

Afgan aileler, evlerini başka ailelerle paylaşıyor. 27 yaşında evli bir kadın olan Fatima, terzi dükkanında çalışıyor. Türkiye'ye kocası ve çocuğuyla 2018'de gelmiş. Hepsi kayıtsızlar. Afganlar arasındaki güçlü bağları vurguladıktan sonra, paylaştıkları evin vahim koşullarını anlatıyor:

İstanbul'a geldikten sonra kocamla ben günlerce ev arayıp bulamadık, nihayet otur-

ma izniyle kalan bir Afgan aile vardı, belgeleriyle bize ev kiraladı. İki odalı bodrum katta altı kişiyiz; bina çok eski, böcekler, kurtlar var, defalarca ilaçladık ama gitmediler. Çocuklarımın deri problemleri var. Ama burada yaşamaktan başka şansımız yok. Ev sahibini tanımıyoruz, Afgan emlakçıdan tuttuk. Evet, bazen vaktinde ödemediğimizde evimize gelip, telefon edip duruyor. O zaman bize vakit vermesini istiyoruz. Sorun çıkarmamak için çok uğraşyoruz, yoksa bizi kolayca polise şikâyet edebilir, bizim de yasal statümüz yok.

Saha çalışmamız, Afganlar arasında sağlam, kapalı ve içe dönük bir ilişki olduğunu, bu ilişki belirli zorlukların üstesinden hızla gelmelerini sağlıyor. Dışarıdan yardım istemektense sorunlarını kendi aralarında çözmeyi tercih ediyorlar. Bu manzarada, İstanbul'daki farklı kimlik aidiyetleri ve sermayeleriyle tanımlayabileceğimiz Özbekler ve Türkmenler bir sapmayı temsil ediyor. Yine de, bu dayanışma zincirine rağmen, görüşmecilerimizin bazıları evlerdeki iş bölümü hususunda bir hiyerarşinin varlığına işaret ettiler. Bu anlatılara göre, en genç ve tecrübesiz olanlarla en son gelenler, en dezavantajlı ve olası sömürülere açık olanlar. Fakat sıra ev içi ilişkilere geldiğinde anekdotlar, imalı ipuçlarından öteye gitmiyor. Bu nedenle, Afgan erkeklerin yaşadığı dairelerdeki sömürü ve/ya istismar seviyesini kavramak kolay değil.

YEGÂNE SERMAYE OLARAK ÇİLECI BEDENSEL EMEK

Taban hareketine mensup ve İstanbul'un mülteci topluluklarıyla yakın ilişki ve dayanışma içinde olan görüşmecimiz, Afganların genel bir özelliğini tarif ederken "Sadece işle, emekle bir şey elde eden bir zihniyete sahip olma eğilimindedir" ifadesini paylaşıyor ve sözüne devam ediyor: "Afgan nüfus, diğer uyruklar arasında kendine has bir vakadır; başkalarına benzemezler. Belki gerçekten de genetik kodları veya coğrafi şartlarıyla alakalı olabilir. Son derece umutsuz koşullar karşısında onları ayakta tutan bir şey var daima, potansiyel bir enerji veya bedenlerinde bir psikoloji."

İstanbul'daki Afgan nüfus, sürekli bedensel emeğe ihtiyaç duyulan en zorlu şartlar altında çalışan en büyük güvencesiz işgücünü oluşturur. Araştırmamız inşaat, tamircilik, imalat ve çobanlıktan nakliyat, araba tamiri ve artık/kâğıt toplamaya kadar ulaşan geniş bir yelpazede bedensel emek sarf ettiklerini ortaya koyuyor. Sürekli bir işten diğerine, bir yerden iş olan başka bir yere göçerler. Cezasızlıktan faydalanan patronların ve işyeri sahiplerinin sayısız sömürücü muamelelerine maruz kaldıkları işlerinde günlük çok düşük yevmiyeler kazanırlar. Kayıtsız ve belgesiz oluşları, aynı zamanda şehrin görünmez işgücünün tamamen kayıt dışı sektörün insafına bırakıldığı anlamına da gelir.

Afganlar için iş her şeydir. Para biriktirmek, Afganistan'daki ailelerine para göndermek, daha iyi bir hayat hayal etmek ya da hayatta kalmak için durmadan çalışmaları gerekir. Çok küçük yaşta, on-on bir yaşlarında çalışmaya başlarlar. Kayıtsız olmak, Afganların sürekli sınır dışı edilme korkusu duymalarına sebep olur. O korkuyu her an hissettikleri için, polise yakalanma tehlikesinden kaçınmaya çalışırlar. Bu da sosyal etkileşim, boş zaman faaliyetleri ve dışarda toplanma olmadan görünmez bir hayat demektir. Görüşmecilerimizden birinin bahsettiği gibi: "toplantılara, buluşmalara katılmam. Bizim bu faaliyetlerle işimiz olmaz, biz çalışırız."

Beykoz ilçesindeki Küçüksu'da emek piyasası Afganlar için bir merkez haline gelmiştir; katılımcılarımızdan birinin dediği gibi, İstanbul'da buraya 2000'lerin başından beri "Afgan pazarı" denmektedir (Aljazeera, 7 Nisan 2016). Küçüksu'daki Yenimahalle, sayıları son on yılda sürekli artan büyük bir Afgan nüfusa ev sahipliği yapar.[1] Zeytinburnu ve Esenyurt gibi Afganlara ev sahipliği yapan büyük ilçelerin yanı sıra, Küçüksu ve Yenimahalle gibi mahalleler de bekar erkek Afgan işçilerin çoğunlukta olduğu yeni yerleşimler olarak ortaya çıkmaktadır.

Sabahın erken saatlerinde, 5 gibi, Afganlar Türk ustabaşılar tarafından gündelik işçi olarak işe alınma umuduyla ana caddede toplanır. Genellikle 100-150 lira arasında değişen yevmiyenin pazarlığını yaptıktan sonra, Türk ustabaşılar onları araçlarıyla alıp şantiyeye, imalat merkezine, atölyeye, bahçelere, nakliye işlerine veya atık toplamaya götürür.

Tacik kavmine mensup 19 yaşındaki Cafer, 2020'de İstanbul'a gelip şunu fark eder: "İstanbul'a ilk geldiğimde iş bulmak çok zordu. Bir arkadaşımın Afgan pazarına gittik, ilk defa gündelik işe girdim. Yevmiyesi 140 liraydı." 17 yaşında, Özbek kavminden, Türkiye'ye yine 2020'de gelmiş olan Asif de genç yaşında benzer bir tecrübeyi paylaşır: "Her hafta para alıyoruz. Her gün iş bulmak için Afgan pazarına gidiyoruz. O işlerden kazandığım ufak bir kısmını aileme geri yolluyorum. Günde 120-130 liraya çalışıyorum."

Araştırmamızda Afganların tekrarlanan hikayeleri, tek sermayelerinin bedensel emekleri ve çok zor koşullar altında günde yaklaşık 12-14 saat çalışabilme becerileri olduğunu gösteriyor. Birinin belirttiği gibi, "her işi yaparlar"; bunların arasında inşaat, tekstil, çobanlık, araba yıkama, atık toplama, garsonluk vs. vardır. Bir başka katılımcının belirttiği gibi, "iş neredeyse Afgan oradadır." Sürekli bir işten diğerine, bir yerden diğerine geçmek, sömürü ve istismar dahil olmak üzere güvencesiz koşullarını daha da kötüleştirir. 27 yaşında belgesiz bir Peştu Afgan olan Kemal, Türkiye'ye 2019'da geldi:

İş bitene kadar paydos diyemeyiz. Mesela iş 10 saat sürüyorsa, 8 saat oldu, ben çıkıyorum diyemezsin. O zaman işveren parayı vermez. Dersin ki iki saat daha çalışayım da en azından paramı alayım. O ekstra iki saatin parasını verip vermemek ona kalmış. Vermezse kimse onu zorlayamaz. Hiç para almamaktan iyidir. Her halükârda çalışmaya devam ediyorsun. Bize en zor işleri verdikleri belli. Bu iş böyle. Türk değilsen en zor işler sana verilir. Daha kolay olanlar azdır. İnşaatın en zor kısımları bize verilir. Türk işçiler günde 180-200 lira alıp en kolay işleri yapar. Biz en fazla 150 lira alırız ama en çok biz çalışırız. İşte parmağımdan sakatlandığımda doktora gittim, bana bakmadı. Eve gelip plastiğe sardım. Öyle iyileştim. Kemiği görüyordum, her taraf kan olmuştu. Patron korkup kaçtı. Kürt bir işçi beni hastaneye götürdü.

Osman, internet kafede çalışan 25 yaşında bekar ve kayıtsız bir Peştun Afgan. 2017'de, gelişinden üç yıl sonra, polis tarafından yakalanıp Afganistan'a sınır dışı ediliyor. Ama 2018'de Türkiye'ye geri geliyor. Parasını alamadığı bir dizi işten bahsediyor:

[1] Küçüksu'daki Afganlarla ilgili kısa bir video için: <https://vimeo.com/266646222>

2017’de Afganistan’a gönderilmeden önce Konya, Tekirdağ ve Ankara’da yaşadım. İstanbul’da bir ay kaldıktan sonra Tekirdağ’a gidip bir tavuk çiftliğinde beş ay çalıştım ama maaşımı ödemediler. Sonra Konya’ya gittim, orada mandırada çalıştım. Kamyon kullanmayı bildiğim için tarlada çiftçilik de yapıyordum. Orada paramı aldım ama güneşin doğuşundan akşam sekize-dokuza kadar çalışıyordum. İş saatleri uzun ve yorucuydu, orada bir sene çalışıp Ankara’ya geçtim çünkü bir arkadaşım demir deposunda iş bulmuştu. 2017’ye kadar Ankara’da yaşayıp yine İstanbul’a geri döndüm [...] İstanbul’da inşaatta kaynakçılık yapıyordum ama maalesef o sene sınır dışı edildim.

“İş neredeyse Afgan oradadır” cümlesi, Afganların Türkiye’deki yoğun hareketliliğini, maaşlı bir işin peşinden sürekli şehirden şehre hareket halinde olmalarını özetler. Hüseyin’in hikayesi de diğerlerine benzer; günde on saat çalışma karşılığında ayda 1800 lira kazanır. Türkiye’ye geleli daha bir yıl olsa da, İstanbul’a gelmeden önce üç şehirde yaşamış. “İstanbul’dan önce Ankara’da, Yozgat’ta ve Eskişehir’de kaldım” deyip ekliyor: “Ama çoğunlukla para alamadım, dolayısıyla maaşlı iyi bir iş bulmak için şehir değiştirdim.” Şimdi bir fabrikada çalışıp alüminyum çaydanlık üretiyor; iki hafta geçmiş olsa da, ne kadar para alacağını bilmiyor. “Bu işi bir arkadaşım buldu, ben de ona güvenip maaşını sormadan çalışmaya başladım” diyor.

Kayıtsız Afganların aksine Seyfullah, uluslararası koruma altında ve İzmit’te kayıtlı. Buna rağmen, sonu başkalarından çok farklı değil. Türkiye’ye 2016 yılında, daha 15 yaşındayken, Afganistan’ın Samangan vilayetinden gelmiş. Ankara’da BMMYK’da uluslararası korumaya başvurup İzmit’e kaydedilmiş. “İzmit’te kimseyi tanıımıyordum, o yüzden gitmedim” diyor ve genç yaşında işten işe, şehirden şehre ne kadar hızlı geçtiğini açıklıyor:

Bir arkadaşım bana Denizli’de iş buldu. Gittiğimde onun evinde kaldım. Üç ay kaldırım döşedim. Ayda 3000 liraya anlaşmıştık ama hiç para almadım. 10 kişi 3 ay çalıştık, hiçbirimiz para almadık. Bir kuruş bile. Dil bilmiyorduk; patron bizi bir köye götürdü. Ertesi gün paramızı vereceğini söyledi. Sonra kayboldu. Hiç bulamadık onu. Sonra, bir başka arkadaşım Afyon’da çoban işi buldu bana, oraya gittim. İş çok zordu, o yüzden sadece 20 gün çalıştım. 600 koyuna bir çoban vardı. Bir ayı tamamlamadığım için adam paramı vermedi. Sonra Ankara’ya gidip orada da çobanlık yaptım. Bu sefer ayda 1500 lira aldım. Sonra Ankara’da günlük inşaat işçiliği yapmaya başladım. Orada iki-üç ay çalışıp günde 80-90 lira aldım. Sonra İstanbul’a geldim, çünkü kışın Ankara’da iş yoktu. Burada restoranda çalışmaya başladım. Burada altı ay çalışıp ayda 1600 lira aldıktan sonra Ankara’ya geri gittim. Yevmiyeli sulama işi buldum. Ondan sonra Ankara’da bir restoranda dokuz ay çalıştım. Salgın zamanı olduğu için Ankara’da iş yoktu. Ben de Çanakkale’ye gidip 20 gün bir otelde çalıştım. Günde 18 saat çalışıp ayda 1700 lira alıyordum. İş bıraktım, İstanbul’a döndüm, o zamandan beri de tekstil atölyesinde çalışıyorum.

Seyfullah, tüm bu umutsuz koşullara rağmen, iş bulunduğu sürece Türkiye’de sürekli kalmak istediğini belirtiyor. “Sınır dışı edilene kadar çalışırım” diyor ve sosyal hayatıyla ilgili soruyu şöyle yanıtlıyor: “biz buluşmalara filan gitmeyiz, çalışırız sadece.” Salih’in anekdotu, Monsutti’nin (2008) hareketlilik ve para

havalelerini hayatta kalma stratejileri olarak tarif etmesini akla getiriyor. Salih Avrupa'ya gitmek istemiyor, çünkü kendi ifadesiyle "oradan Afganistan'a dönmek mümkün değil"; Türkiye'de kalmak istiyor, çünkü "para biriktirip aileme yollayabilirim, gerektiğinde de gizli gizli yolculuk ederek gidip gelebilirim" diyor. 2017'de ülkeye gelişinden beri, diğer hikayelerde olduğu gibi, İstanbul'a gelmeden önce Balıkesir, Manisa ve Yalova gibi birçok şehirde yaşayıp çobanlık yapmış. İstanbul'da kalırken, bu sefer işten işe geçmeye başlıyor. Salih, bir yılda dört işte çalışmış: inşaat, tekstilde, bir milyoncuda çalışmış ve afiş asmış. Mülakatımızı yaptığımızda işsizdi ama ertesi gün başlayacak bir inşaat işi bulunduğunu söylüyordu. "Ev arkadaşım buldu" deyip arkadaş ağının iş bulmada büyük bir kaynak olduğunu açıkladı: "Arkadaşlar birbirlerine iş bulur, böyledir. Şimdiye kadar ben dört-beş kişiye tekstilde veya inşaat işi ayarladım. Patron ihtiyaç var derse, ertesi gün arkadaşlarımızı getiririz."

Türkiye'ye 2017'de giren 24 yaşındaki Selim, Tuzla sokaklarında mısır satıyor. Üç yıl içinde birçok işi denemiş. Anlattığına göre, geldikten sonra İstanbul'da bir tekstil atölyesinde çalışmaya başlamış, ama Bursa'da başka bir iş varmış. "Sonra bir arkadaşımın Bursa'ya gidip fabrikada çalıştım" diyor. Ama o iş de uzun sürmemiş. "Bursa'dan sonra Gebze'ye gidip inşaat çalıştım" diyor ve bu mısır tezgahını edinene kadar yılları nasıl geçirdiğini anlatıyor. Selim, sosyal hayatları olmadan, görünmez bir şekilde yaşadıklarını tarif ederken "sabah dokuzdan önce daireden çıkarız, gece yarısı geliriz; o yüzden mahallede işimiz olmaz" diyor. Başlıca sosyal aktiviteleri, ayda bir veya iki defa kriket oynamak gibi gözüküyor. İşten çıktıklarında, etraf kalabalık değilken "deniz kıyısına gidip kriket oynamak" sosyal hayatlarının kapsamını gayet iyi ifade ediyor.

Daha önce bahsedildiği gibi, Türkiye'deki Afgan topluluğunun tek motivasyonu ve sermayesi bedensel emekleridir, nerede olduklarını ve ne yaptıklarını belirleyen odur. Dolayısıyla kayıt, çoğunlukla mevcut işlerin belirlediği hareketliliklerinin önünde engeldir. Bir uydu şehre kaydolmayı başarsalar dahi, orada yeterli iş olmadığı için, hikayelerinin gidişatı belgesiz Afganlarla aynıdır. Türkiye'ye 2020'de gelen 20 yaşındaki Afgan Behram, kendisinin değil ama Ankara'daki arkadaşlarının kaydolup başka şehirlere verildiklerini anlatıyor. "Ama gitmediler çünkü küçük şehirlerde iş yok, o yüzden hâlâ Ankara'da çalışıyorlar" diyor ve kaydolmanın iş bulmaya faydası olmadığını söylüyor: "iş neredeyse orada kalırız." Bir paydaş veya dernekten yardım alıp almadığı sorulduğunda "hiç yardım almadık, biz yardım için bir yere gitmeyiz, biz çalışırız" diyerek cevap veriyor.

Afgan İş Gücünde Farklılaşmalar

Saha çalışmamızda, İstanbul'daki Afgan topluluğu içindeki iş gücünde farklılaşma olasılığı olan ayrıcalıkları incelemeyi hedefledik. Sonuçlar, çalışılan sektörü ve pozisyonu etkileyen, birbiriyle bağlantılı üç büyük boyutu ortaya koyuyor: kalınan süre, kavim geçmişi ve Türkçe. 1990'larda gelenlerin çoğu dükkân sahibi olmuş. Çoğu bakkal işletiyor veya emlakçılık işine girmiş. Mesela "Afgan pazarı"nın olduğu Küçüksu'da böyle bir iş bölümü mevcut. Önceden gelenlerin mesela küçük dükkanlar, berberler, fırınlar, restoranlara sahip olmaları yaygın bir durum. Ancak taban hareketinin bir üyesinin iddiasına göre bunlar İstanbul'daki Afgan topluluğunun yüzde 10 ila 20'sini oluşturuyor, geri kalanlar her gün günlük iş için alınıp şehrin dört bir yanında zorlu bedensel emek sarf ederek çalışıyor.

Şekil 7[2]: Kriket oynayan Afganlar. [Fotoğraf: Emirkan Cörüt]

İstanbul'da kalınan süre, kavme dayalı arka plan ve Türkçe becerisiyle yakından ilişkilidir. Önceden gelenler büyük ölçüde Özbek ve Türkmen Afganlardan oluşur, çoğunun oturma izinleri ve hatta Türk vatandaşlıkları vardır. Aynı zamanda İstanbul'da "Türk soyu ve kültürü"ne dayalı ve Türk yetkililerle yakın ilişki içinde kurulan birçok Afgan derneğinin de kurucularıdır. İstanbul'daki Özbek ve Türkmen topluluklar konusunda, taban hareketinin üyesi oturma izni ayarlamada Özbek derneklerinde parasal ilişkilerin ne kadar baskın hale geldiğini ifade eder: "Bu Özbekler Türkiye'ye çok daha önceden geldikleri için, zaten yasal statü ve oturma izni almışlar. Dolayısıyla, ikinci ve hatta üçüncü nesilde, ticaret sektöründe yerlerini edinmişler. Diğer Afganların aksine, para işlerinde uyanık bir zihniyetleri var, sömürü de diyebilirim, yeni gelen Afganları suistimale dayalıdır."

Katılımcılarımızdan 31 yaşındaki anaokulu öğretmeni Merve, Türkiye vatandaşlığı olanlardan biri. Ailesi 1994'te Türkiye'ye yerleşmiş, ikinci neslin üyesi olarak üniversiteden mezun olmuş. Önceden gelenlere ek olarak, yeni gelen Özbeklerin Zeytinburnu'nda emek piyasasına nasıl girdiklerini açıklıyor:

Çoğunlukla tekstil sanayiindeler, çünkü deri işleri büyük ölçüde ortadan kalktı. Güvencesiz olarak çok çalışmaya zorlanıyorlar. Devletin mültecilerin veya sigortası olmayanların çalışmasına izin vermemesi fark etmiyor. Afganların çoğu tekstil sanayiinde çalışıyor. Son iki senede restoranlarda, fırınlarda çalışanlar çoğaldı. Burada, Zeytinburnu'nda birçok Afgan fırını var. Geçen gün birinden ekmek aldım. Bir akrabamız buraya geldiğinde, annem onu fırına yerleştirdi. Beş sene çalıştı orada, şimdi usta oldu. Sonra yerini kardeşine bırakıp Afganistan'a döndü, orada küçük bir fırın açtı. Afganistan'da simit yok, simit yapıp satıyor orada.

[2] Fotoğraflarını bizimle paylaştığı için Emirkan Cörüt'e özellikle teşekkür ederiz.

Yeni gelen Özbekler ve Türkmenler dahi, dil avantajından ötürü nispeten daha ayrıcalıklıdır. Dilleri Türkçeye benzediği için, Türkçeyi nispeten daha çabuk öğrenirler ve dolayısıyla diğer Afganlara kıyasla maaşı ve koşulları daha iyi işler bulma fırsatları artar. Peştu kavminden olan Kemal'e göre "İstanbul'da çok Özbek vardır. Bazıları 25-30 sene önce gelip buraya yerleşmiş. İşleri daha kolay, o yüzden o kadar dert çekmiyorlar. Hem Türkçeyi de daha kolay öğreniyorlar çünkü dilleri benziyor, onun da çok faydası var."

Özbekler ve Türkmenler emek piyasasında rekabet avantajına sahip olsa da bizim saha çalışmamızda kavme dayalı farklılıklar konusunda kayda değer bir hiyerarşi gözlemlenmemiştir. Peştular, Tacikler ve Hazaralar dahil olmak üzere diğer kavimlerden olanlar, farklı sektörlere dağılmıştır. Yine de, Afganistan'da çoğunluk ve en ayrıcalıklı kavimken İstanbul'da en dezavantajlı grup haline gelen Peştu topluluğunda bir model gözlemek mümkündür. Katılımcılarımız bu farka defalarca değindi. Tacik kavminden Hasan da buna işaret ediyor:

Özbeklerin çoğu marketlerde veya restoranlarda çalışıyor. Peştular genellikle sokakta çekçek [geri dönüştürülebilir çöp toplama] yaparlar. En kirli işleri yapıyorlar. Kirli derken, en zor işleri demek istiyorum. Biz yapamayız. Neden? Çünkü temiz kalmak istiyoruz, o yüzden yapamayız. Tacikler mesela, çoğu tekstildedir. Bütün grupları biliyorum çünkü birçok Afgan kavmiyle uzun süre yaşadım.

Afganlar için çöp/kâğıt toplama işi, iş hiyerarşisinin en dibinde yer alıyor. Adına çekçek diyorlar. Çekçek, Afganistan'da ve özellikle de Nimruz'dan Pakistan sınırına doğru yolculuklarında kullandıkları aracın adı. Çöp toplama araçları da bu üç tekerlekli çekçeklere benzediği için, işin adına da çekçek diyorlar. İstanbul'da kimseyi tanımayan yeni gelenler genellikle en alttan başlıyor, o da çekçek işi anlamına geliyor. Kemal'e göre "en zor iştir bu" ama bir süre sonra "basamakları çıkıp daha kolay, parası daha iyi işler bulursun."

Saha çalışmamız, önceden gelip yerleşenleri (çoğunlukla Özbek ve Türkmen) bir kenara koyarsak, Afganların çoğunluğunun İstanbul'da birçok kayıt dışı sektörü enine kesen kayda değer bir bedensel işgücü oluşturduklarını gösteriyor. Son derece güvencesiz koşullar altında, kısa sürelerde, sürekli işten işe ve şehirden şehre geçiyorlar. Bedensel ve münzevi emekleri, para biriktirip havale etme motivasyonu ile yegâne sermayelerini simgeler. Taban hareketinden katılımcımızın gayet iyi tarif ettiği gibi: "Afganlar, İstanbul'daki birçok mültecinin aksine iş, ticaret veya girişimcilik zihniyeti geliştirmeyen istisnai bir topluluğu temsil eder. Daha ziyade sadece bedensel emekleriyle kazanma zihniyetine sahiptirler." 19 yaşındaki Afgan İshak'ın "Türkler, Pakistanlılarla Suriyelilerin aksine Afganların çalışkan olduklarını söyler" demesinin sebebi budur.

Saha çalışmamızda tekrarlayan konulardan biri, Afganların dirençlilikleri ve son derece zorlu koşullara dayanmasının yanı sıra, sağlık hizmetlerine erişimlerinin de olmamasıdır. 17 yaşındaki Asif, genç yaşında şöyle diyor: "İş bakımından sağlıkla alakalı sorunlarım yok; burada iş o kadar zor değil. Önceden ne işler yaptığımızı görecektiniz." Asif'in tasviri, Afganların hayatları boyunca tecrübe ettikleri sefalet seviyelerini sergiliyor. Ancak Afganların yanıtlarının, bedenlerinin acımasız koşullara fazlasıyla dayanıklı, güçlü ve

Şekil 8: Çöp toplayan Afgan. Afganistan sınırını geçerken kullandıkları araca atıfla çekçek adını veriyorlar.
[Fotoğraf: Emirkan Cörüt]

mücadeleci olduğuna işaret ettiği kolaylıkla gözlemlenebilir. Doğdukları andan itibaren hem kendi ülkelerinde hem de gittikleri yerlerde, yıkıcı koşullara alışıyorlar.

19 yaşındaki Cafer, “Biz Afganız, bugüne kadar Afganlara kimse yardım etmemiştir” diyor. Taban hareketi üyesi katılımcımız, “İstanbul’da bütün mülteci gruplarla yakın temas içindeyiz; çoğu haklı olarak birçok şeyden şikâyet edip yardım ister, Afganlar hariç. Şimdiye kadar yardım isteyen Afgan hiç görmedik” ifadesiyle Afganların tüm koşullara karşı metanetli emsalsiz karakterini tasvir ediyor.

CAYDIRMA POLİTİKASI OLARAK HAREKETLİLİK-GÜVENLİK AĞI

Bir Afgan derneğine üye ve insan hakları aktivisti olan katılımcılarımızdan birinin belirttiği gibi, “2017 ila 2019 yılları arasında yaklaşık 92.000 Afgan, Türkiye’den Afganistan’a sınır dışı edildi. Haftada iki gün, Afganları doğrudan Afganistan’a geri gönderen özel uçuşlar yapılıyor.” Türkiye’ye gelen Afganların sayısında çarpıcı bir artışın görüldüğü 2018’in nisan ayında İçişleri Bakanlığı, yılın ilk dört ayında yakalanan Afganların sayısının 29.899 olduğunu, bu sayının bir önceki yılın tamamında 45.259 olduğunu bildirdi (BBC Türkçe, 25 Nisan 2018). Resmi kayıtlara göre, yakalanan 29.899 Afgandan yüzde 10’u sınır dışı edildi. 2019’da resmi rakamlara göre 200.000 Afgan yakalandı ve Bakanlık, o Afganların üçte birinden fazlasının sınır dışı edildiğini ilan etti (Anadolu Ajansı, 22 Ekim 2019).

İstanbul’da Selimpaşa, Binkılıç ve Tuzla’da üç geri gönderme merkezi bulunuyor. Bunlara ek olarak, Pendik’te polisin yabancılar dairesi de geri gönderme merkezi olarak çalışıyor. Polisin sokakta yakaladığı kişiler, bu geri gönderme merkezlerine götürülüyor. GİGM, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nun

54'üncü Maddesinin ilk paragrafı kapsamında sınır dışı etme kararı verilir verilmeyeceğini belirliyor. Genel müdürlük, sınır dışı kararlarına ek olarak, hakkında sınır dışı etme kararı verilen kişiler için idari gözetim kararı da verir; bu süre, altı ayı geçemez. Ne var ki, kişinin "iş birliği yapmaması veya doğru bilgi ya da belgeleri vermemesi" durumunda bu süre bir altı ay daha uzatılabilir. Uygulamada, İstanbul'daki Afganların çoğunluğu belgesiz ve kayıtsız olduğu için, Afganistan konsolosluğundan bir sorumlu resmî belgelendirme sürecini bekler. GİGM ile iş birliği yaparak hakkında sınır dışı kararı verilecek kişinin kimliğini teyit ederler. Bir STK'da görevli katılımcımız şöyle diyor: "Afganistan ile süreç çok pürüzsüz gider; kimlik tespit sürecini hızla sonlandırıp sınır dışı edilmesi için uluslararası seyahat belgesini çıkarırlar. Afganistan, sınır dışı süreçlerinde Türkiye'yle yakından iş birliği yapan bir ülkedir."

İstanbul'daki Afganlar, genellikle Tuzla'daki geri gönderme merkezine götürülüyor. Hukuki yardım sağlayan bir STK temsilcisi olan katılımcımız Tuzla'nın her zaman genç bekar Afgan nüfusa ev sahipliği yaptığını belirterek şunu ekliyor: "Tuzla, genel olarak nakil merkezi olarak kullanılan bir merkezdir. İnsanlar buradan başka şehirlere nakledilirler." STK temsilcisi katılımcılarımız, sınır dışı kararlarının öngörülemezliğinden sık sık bahsettiler; farklı vakalar arasında dikkate değer tutarsızlıklara dikkat çektiler: "Kuralın ne olduğunu, uygulamanın neye göre yapıldığını anlamak imkansızdır."

Saha çalışmamızda, yakalama ve sınır dışı kararlarının uygulama sürecini incelemeye çalışırken, sokakta polisle karşılaşmaları ve geri gönderme merkezlerinde kaldıkları süre hakkında belirli sorular sorduk.

Sınır dışı edilme korkusu, İstanbul'daki Afganlar için büyük bir endişe. Çoğunluğu belgesiz veya İstanbul'a kaydolmamış olduğundan, polisle karşılaşma olasılığı bir Afgan için kabustur. 28 yaşındaki Afgan Reşat, belgesiz olmanın ümitsiz durumunu tarif ediyor:

Zorluk şurada: Hiçbir yere gidemem, polis kenara çeker, bekletir, sorgular bizi. Onun dışında, işimizin düzenli olmasını isteriz. Nihayetinde güvencemiz yok, o yüzden hastaneye gittiğimizde sorunlarla karşılaşıyoruz. Bizi başta hastanelere kabul etmiyorlar, etseler de sigortamız yok. Büyük masraf oluyor çünkü bizden daha fazla para istiyorlar. Telefon hattı alamıyorum, o yüzden hep başkasından yardım istiyorum. Telefon hattı bile iki ay sonra kapanıyor. Defalarca aynı şey. Daire tutmak istiyorum ama kimse beni istemiyor. Eczaneye gittiğimizde ilaç vermiyorlar. Uzun sözün kısası, karımıza çok sorun çıkıyor. Korkumdan dışarı çıkmıyorum. Hep dikkatli olmaya çalışıyorum, yani dışarı çıkmıyorum. Tatile gidersem başıma ne geleceğini biliyorum.

Sınır dışı edilme korkusu Afganların tüm günlük pratiklerini şekillendiriyor. Belgesiz katılımcılarımızın tamamı, şehir hayatına katılımlarını olabildiğince asgari seviyeye çektiklerini anlattılar. Yine de, hepsinin aynı zamanda emek piyasasında fazlasıyla hareketli oldukları düşünüldüğünde, polisin işe gidip gelirken onları durdurma ihtimali çok yüksektir.

Afgan işgücünün hareketliliği, tolerans ve güvenikleştirme politikaları arasındaki gerilimi sergiler. Özellikle 2017'den beri çok sayıda Afgan toplu olarak sınır dışı edilmiş olsa da, belgesizlerin sayısının yüksekliği ve kayıt dışı Afgan çalışanlar, şehirde gözle görülebilir. Bunu dikkate alarak, günlük hayatta sı-

nır dışı etme pratiklerinin arkasındaki icra tarzını yansıtmaya çalıştık. Buna göre de, Afgan katılımcılarımızdan İstanbul'da polisle karşılaşmalarını dile getirmelerini istedik.

Anlatılar, devletin bir güvenlik endişesi ortaya çıkmadıkça Afganların oluşturduğu hayli hareketli işgücüne müsamaha ettiğini gösteriyor. Katılımcılarımızın anlattıkları, tolerans ve güvenikleştirme politikaları arasında bir dengeyi açıkça ortaya koyuyor; "hareketlilik-güvenlik bağı" dediğimiz bu denge, İstanbul'daki Afgan nüfusun sınır dışı edilmesinin yönetimini şekillendirir. Ülkeye daha altı ay önce gelen 17 yaşındaki Asıf, polis denetimine rastlamış bile:

Geldiğimden beri yalnız bir defa kimlik kontrolü için kenara çekildim. Polis beni Afganistan'a geri göndermekle tehdit etti. Ülkede savaş olduğunu söyledim. O Türkçe konuşuyordu, ben Özbekçe. Bir süre sonra beni bıraktı. Evet, sınır dışı vakaları var. Kişiye göre değişiyor. Derdini anlattıysan, bazı polis memurları seni bırakır. Ama şanssızsan ve kötü bir polise rastlarsan, sınır dışı edilirsin.

Behram'ın da polis tarafından durdurulup kimliğinin istendiği benzer bir polis tecrübesi mevcut; kaçakçıların hazırladığı sahte kimliği vermesi üzerine polisin "onu parçalayıp çöpe attığını" söylüyor. Sonra Behram, Afganistan'da devam eden savaş ve çatışmadan bahsederek durumunu anlatmaya çalışıyor. "Özbekçe derdimi anlatmaya çalıştım, bıraktılar beni" diyor. 26 yaşındaki Afgan Berat'a göre, polis memurlarının gözündeki izleniminin, onların kararını belirlemelerinde önemi büyük:

Başıma sadece bir defa geldi, polis de beni önceden tanıyordu. Kimlik veya pasaport istediler. Restoranda bıraktığımı söyledim [kebabçıda çalışıyor] ama onlar bana bunun gerçek olmadığını söylediler. Polis memurlarından biri, "Bu seferlik seni bırakıyorum, ama bir daha olmasın" dedi. Başka bir yerde durdurulmuş olsaydım, belki muhtemelen tutup götürürlerdi. Evet, kimlik kontrolünde sınır dışı işlemleri oluyor. Bazıları düzgün giyinmemişse polis onları alıyor. Kanunları çiğneyenleri polis sınır dışı ediyor. Alçak gönüllülük edersen seni bırakıyorlar. Sorgulandığım zaman sakince ve akla uygun olarak durumumu açıklıyorum. Nerede çalıştığımı, patronumun telefon numarasını vs. söylüyorum düzgün davranırsam bir şey yapmıyorlar. Ama kaçıp saklanırsak, polis şüphelenir, bizi kaçakçı veya uyuşturucu satıcısı zanneder. O şekilde davranmamalıyız.

Asıf, Behram ve Berat'ın ortak özellikleri, Özbek kavminden olup Türkçe iletişim kurabiliyor olmaları. Diğer kavimlerden kişiler için risk daha yüksek olsa da bu anlatılar genellikle alakalı veya siyasi bir sorun olmadıkça tüm Afganlar için geçerli olan genel bir müsamaha uygulamasına işaret ediyor. Mesela Faysal, Türkiye'ye 2019'da gelmiş bir Peştun. Restoranda çalışıyor. Devlet görevlileriyle polis memurlarının restorana düzenli olarak gelmesine rağmen, bugüne kadar kimsenin orada çalışan Afganların kimliğini istemediğini iddia ediyor. 30 yaşındaki Peştun Ahmad, hareketlilik-güvenlik bağı içindeki dengeyi şöyle tarif ediyor:

Polis denetimleri sık sık oluyor, ama belirli bir düzeni yok. Çoğunlukla metro istasyonları gibi kalabalık yerlerde oluyor. Başıma geldiği zaman bir şey yapamam çünkü kimliğim yok. Bana kaydolmamı, kaydolmazsam sınır dışı edeceklerini söy-

lerler. Düzgün davranıp kendi işine bakarsan, kayıtsız dahi olsan polis seni tutmaz. Evet, sınır dışı edilenler oluyor, ama onlar hırsızlık yapanlar, kavga edenler, kuralları çiğneyenler. Herkes sınır dışı edilmiyor. Bütün belgesizler sınır dışı edilse, Türkiye’de Afgan kalmaz. Ben sınır dışı edilmedim ama tanıdığım iki kişi cep telefonu çalmıştı. Polis onları yakalayıp sınır dışı etti.

Ahmad’ın “kuralları çiğneme” olarak bahsettiği şey, uygulamada esnek bir alanı kapsıyor. Görüşmecilerimiz, hâkim karşısında masumiyetin insanı günah keçisi olmaktan korumayacağından sık sık bahsettiler. Dolayısıyla Afganlar, başlarına iş açacak karşılaşmalardan uzak durmaya meyleder. Aşağıdaki alıntı, İzmit’te kayıtlı olan fakat İstanbul’la gelmeden önce birçok farklı şehirde yaşayan 19 yaşındaki Özbek Seyfullah’tan alıntılanmıştır:

Evet, kimlik kontrolleri yapılıyor [...] ben beş-altı defa rastladım. Bana kimlik almam gerektiğini, başvurmam gerektiğini söylediler. Denizli’de bir defa adamın biri telefonumu çaldığında polis beni durdurdu. Arkasından koştum. Etraftakiler polisi aradı, geldiklerinde ikimizi de tuttular, beni de hırsız da. Hırsız Türk’tü. Kimliğimi istediler, yok dedim. Sınır dışı edileceğimi söylediler. Bir avukat hanım gelip yardım etti. Bir hafta sonra beni bıraktılar. Altı ay sonra arayıp telefonumun bulunduğunu, gelip almam gerektiğini söylediler. O zaman Ankara’daydım. Ya alırsın ya bırakırsın dedi. Çalışıyordum, korkuyordum da, o yüzden telefonu bıraktım.

Seyfullah’ın hikayesi, şüpheli durumların etrafında bulunmanın ve hatta kurbanı olmanın Afganlar için ne kadar tehlikeli olduğunun iyi bir tasviridir. 22 yaşındaki Tacik Ali’nin ifade ettiği gibi, olayın Afganlarla değil sadece Türklerle ilgisi olduğu durumlarda bile tanıklık etmekten çekinirler. “Böyle olaylardan uzak dururuz, başımız derde girmesin diye olay yerinden uzaklaşırız” diyor. Afganlar arasında tek bir münakaşa dahi, ne kadar önemsiz olursa olsun, tüm grubun sınır dışı edilmesine sebep olabilir. 25 yaşındaki Peştun Osman’ın Ankara’da 25 Afgan’la birlikte yaşadığı dönemde, aralarında bir kavga çıkar ve Osman’ın amcası bıçaklanır. Polis gelir ve hiçbir açıklama yapmadan bütün grubu geri gönderme merkezine götürür. Sınır dışı edilip Afganistan’a gönderilmekle kalmazlar, kendilerine 25 kişi için toplam 45.000 lira borcu olan işverenlerinden maaşlarını da alamazlar.

Saha araştırmamız, İstanbul’da kontrol noktalarının sıklığı bakımından 2019’un bir dönüm noktası olduğunu gösteriyor. Temmuz 2019’da İstanbul valisinin yaptığı basın açıklamasının ardından, kayıtsız ve belgesiz Suriyelilerin hareketliliğini kısıtlama şeklini alan güvenikleştirilmiş politikalar İstanbul’da iyice yaygınlaştı. Katılımcılarımız, o dönem yaşanan bu politika değişimini sıklıkla vurguladılar. 2014’ten beri Türkiye’de yaşayan 28 yaşındaki Özbek Reşat, o dönem sınır dışı sayılarındaki artışı anlattı:

Tabii, [2019 yazında] çok arttı. Arkadaşlarım ve tanıdıklarımın birçoğu sınır dışı edildi. O dönem benim evim, çalıştığım yere çok yakındı. Yürüyerek beş dakika. İşe gitmekten başka hiçbir şey için dışarı çıkmadım. İlçemden kesinlikle ayrılmadım. Arabaya, otobüse binmedim. İşe gidip eve döndüm. Öte yandan, dolaşan arkadaşlarım yakalandılar. Polis onları iş yerlerinde yakaladı. Benim çalıştığım yere de geldiler ama biz çıktık, kaçıp saklandık. Bunların hepsini yaşadık.

23 yaşındaki Tacik Mustafa, 2019 yazında polis denetimine denk gelir. Belgesiz olduğunu söyler, polis telefonunu ve sosyal medya hesaplarını görmek ister. “Beni bıraktılar, ama dairemde üç kişi sınır dışı edildi” deyip “2019 yazında artan denetimler birkaç ay sıkı tutuldu, sonra geri çekildi” yorumunda bulundu. Fakat Hasan, diğerleri kadar şanslı değildi. Onun hikayesi, geri gönderme merkezlerinde gerçekleşen insan hakları ihlallerinin boyutunu olduğu kadar insanların bir merkezden diğerine aktarıldığı koşulları da tarif etme bakımından önemlidir:

[Aralık 2019’da] sokakta yürüyordum, okul servisine benzer bir araç önümde durdu. Bir adam, “Kimlikler lütfen beyler” dedi. Kimliğim olmadığını, pasaportum olduğunu söyledim. Pasaporta bakmadı bile. Beni hemen otobüse aldılar. Bütün geceyi karakolda geçirdim. Yemek vermediler, tuvalete gitmeme müsaade etmediler. Türk devletinden memnunum ama bazı insanların değilim. Bazen polis hiç saygı göstermiyor. Bana orada hayvan gibi davrandılar. Sonra beni Tuzla Geri Gönderme Merkezi’ne götürdüler. Orada da yemek vermediler, içerisi havasızdı. Kendi yemeğimizin parasını vermeyi bile teklif ettik. Onu da kabul etmediler. Sonra beni Mersin’e götürdüler. İçlerinden en iyisiydi. Bize orada saygı gösterdiler. Ben Türkçe ve İngilizce bildiğim için, orada çevirmenlik yaptım. Sonra beni Tuzla’ya geri gönderdiler. Orada üç ay kaldım. Beni öyle bir dövdüler ki ağzım, dudaklarım, kaburgalarım yara bere içinde kaldı. Bir belge imzalamamızı istediler, imzalamayınca dövdüler. Onlara ne olursa olsun Türkiye’den ayrılmak istemediğimi söyledim. Sonra çevirmene ihtiyaçları olduğunu fark ettiler, çünkü içeride Afrikalılar, İranlılar, Azerbaycanlılar, her tür insan vardı. Sonra kaynakçı, elektrikçi, tesisatçı lazım oldu ... Hepsi elimden gelirdi. O zaman oradaki baş memur beni fark edip diğer polislerle bana saygısızlık etmemelerini söyledi. Sonra beni Adana’ya götürdüler. Başta kibardılar ama sonra bize teröristmiş gibi davrandılar. Dövdüler. Karşımıza geçip sigara içtiler, bizim de içmek isteyip içemediğimizi bile bile. Beni dövmediler ama su isteyen bir arkadaşımı da dövdüler. İhtiyacımız olduğunda tuvalete gidemiyorduk. Bizi tuvalete götürdüklerinde de dışarıdaki köpekleri gösterip onların bizden daha iyi olduğunu söylüyorlardı. En azından onlar bir işe yarıyor diyorlardı. Adana’da 15 gün geçirdik. O zamanlar Arzum mağazasında çalışıyordum, mağazanın avukatı gelip beni çıkardı.

Hasan’ın uzun yolculuğu burada da bitmez; bırakıldıktan sonra, Adana’daki memur İstanbul’a mı Yunanistan’a mı gitmek istediğini sorar. Farklı merkezlerde ve şehirlerde üç ay gözaltında tutulduktan sonra, serbest bırakılışı Mart 2020’de Edirne’de Yunanistan-Türkiye sınırındaki olaylara denk gelir. Türk yetkililerin Yunanistan sınırının açılacağını bildirmesinden hemen sonra, Hasan’a Adana’daki geri gönderme merkezinden doğrudan Edirne’deki sınır kapısına gitmek isteyip istemediğini sorarlar. Hasan olumlu yanıt verir ve yetkililerin ayarladığı, onu binlerce kişinin Yunanistan’a geçmek için toplandığı Pazarkule sınır kapısına götürecek otobüse bindirilir.

Uluslararası Koruma tarafından terk edilmek

“Kaydolmak sonu gelmeyen bir süreç. Önce Ankara’ya gidiyorsun; orada seni küçük şehirlere tayin ediyorlar, orada iş bulamıyorsun. İş bulamayınca İstanbul’a veya Ankara’ya gitmen gerek. Bu şehirlere gidince kimliğin iptal oluyor. O yüzden kaydolmamak daha iyi.” 2013’ten beri Türkiye’de yaşayan 30 yaşındaki Peştun Ahmad, böyle diyor. Tarif ettikleri bu durum, İstanbul’da Afganların sistemli bir şekilde yasadışılaştırılmasına yol açan uluslararası korumanın önündeki yapısal engelleri kısaca özetliyor (De Genova, 2002; Calavita ve Kitty, 2005).

Suriyeliler dışında uluslararası korumaya talip olanlar, Türkiye’ye girdikten sonra resmi olarak kaydolmak zorunda. Genellikle “uydu kent”lere tayin ediliyorlar, orada kalıp düzenli olarak imza vermeleri gerekiyor. Mülteci statülerinin belirlenmesi için mülakata çağrılana kadar bu uydu kentlerde bekliyorlar. Eylül 2018’de ülkeye giren Afganların sayısındaki büyük artışın ardından BMMYK, belirleme süreçlerini GİGM’ye devretti, böylece GİGM tek yetkili haline geldi.

Uluslararası koruma altındaki bir kişiye “şartlı mülteci statüsü” verilirse, üçüncü bir ülkeye yeniden yerleştirilene kadar temel koruma hizmetlerine erişim sağlayabilir. Ancak İstanbul bir uydu kent olmadığından, bu şehirde geçerli olan bir uluslararası koruma kayıt süreci yoktur. Afganlar, en iyi ihtimalle yeniden yerleşim için “şartlı mülteci” statülerinin belirleneceği mülakata çağrılana kadar kaydolacakları küçük uydu kentlere gönderilirler. Saha araştırmamızın belirttiği gibi, sonuçlar kâğıt üzerindeki ilkelerle uyumlu değildir. Çoğtan kayda kapanmış uydu kentler, başvuruların topluca reddedilmesi ve üçüncü ülkeye yeniden yerleştirme süreçlerinin belirsizliği, Türkiye’de Afganlar için mevcut koruma rejimini tasvir eden caydırma politikasının emareleridir.

“Belgesiz, bekar, genç Afgan erkekler” olgusu, uluslararası korumanın tamamen görmezden geldiği topluluğu simgeler. Bir Afgan derneği üyesinin mülakatımızda belirttiği gibi, iş yükü ve profesyonel yetersizlik, süreçlerin bütünüyle BMMYK’dan GİGM’e taşınmasının ardından sayısız işlev bozukluklarına sebep oldu. Her şeyden önce, 2017’nin sonunda GİGM “bekar erkekler”in kayıtlarını almamaya karar verdi. Görüşmecimiz, bekar Afgan erkeklerin yaklaşık üç yıldır kayıt için değerlendirilmediğini ifade etti.

Son iki yıldaki uluslararası koruma istatistikleri değerlendirildiğinde, caydırma politikası dediğimiz durum açıkça görülür. Avrupa Komisyonu’nun Türkiye 2020 Raporu’ndaki istatistiklere göre, Türkiye 2019’da 5.449 başvuruya uluslararası koruma tanımıştır, bu sayı 2018’de 72.961 idi (Avrupa Komisyonu, 2020). Raporda, yetkililerin 2019’da 5.212 adayı reddettiği belirtilir; bu sayı da 2018’de 13.942 idi.

GİGM’in istatistiklerine göre, uluslararası koruma başvurusunda bulunanların sayısı 2019’da önemli ölçüde azalmıştır. 2017’de 112.415, 2018’de de 114.537 olan başvuru sayısı, 2019’da 56.417’ye düşer (GİGM Uluslararası Koruma İstatistikleri). 2019’daki bu düşüş hususunda, İstanbul valisinin Temmuz 2019’da yaptığı ve polis denetimleriyle sınır dışı işlemlerinin yaygınlaşmasını ilan eden açıklama etkili olmuştur. Toplu sınır dışı politikalarından vazgeçilmiş olsa da, yasal erişimin önüne konan ve caydırıcılığı hedefleyen engeller, saha araştırmamızda gözlemlenmiştir.

“Bekar Afgan erkek” uluslararası korumadan mahrum bırakılan en büyük kategoriye oluştursa da, saha çalışmamız Afgan ailelerin de benzer şekilde kayıt olmaya ilişkin erişim sorunlarına sahip olduğunu gösterir. Türkiye’ye 2019’da giren 27 yaşındaki evli Peştun Kemal, neden uluslararası koruma başvurusunu takip etmediğini şöyle açıklıyor:

Kartla [başvuru kimliği] hiçbir şey alamazsın, başvurmak boşunadır. Onun üzerine, süreç zaten iki buçuk-üç yıl sürer, sonunda da bir şey çıkmaz. Kimseyi Avrupa’ya göndermiyorlar. Üzerinde adın-soyadın olan, neredeyse boş bir kâğıt veriyorlar. Altı ay sonra o kâğıdı yeniliyorlar. Aynı kâğıt, üstündeki tarih farklı. Günü geldiğinde gelip yenisini almanı söylüyorlar. Zaman kaybı yani. O yüzden başvurmuyoruz. Polis seni çevirdiğinde başvurmuşsun, başvurmamışsın, hiç fark etmiyor.

Zübeyir, Türkiye’ye 2019’da eşi ve iki çocuklarıyla girmiş. Zeytinburnu’nda 2+1 bir dairede bir başka Afgan aileyle birlikte, toplam dokuz kişi kalıyorlar:

Trabzon’a gelir gelmez hemen göçmen bürosuna gittik, ama bizi Uluslararası Koruma altında kaydetmeyi reddettiler. Trabzon’da kayıtların geçici olarak kapalı olduğunu, kaydolmak için başka bir şehre gitmemiz gerektiğini söylediler. Sonra SGDD/ASAM’a gidip yardım istedim, ellerinden bir şey gelmediğini söylediler. Bunlardan başka yardım alabileceğim bir göçmen destek merkezi bilmiyordum. Göçmen bürosundan çocuklarımı hastaneye götürebilmek için onlara kimlik vermelerini istedim, yine kabul etmediler. Trabzon’dan umudu kestikten sonra Samsun’a taşındım, orada terzilik yapıp ayda 00-1700 lira alıyordum, çok azdı, orada beş-altı ay kaldık, sosyal [devlet yetkililerinden bahsediyor] bize yardım etmiyordu. İşverenim paramı ya vaktinde vermiyordu ya da eksik veriyordu, ben de İstanbul’a taşınmayı düşündüm. Samsun’da kalırken Samsun göçmen dairesinden kimlik almaya çalıştım, yine olmadı.

Görüşmecilerimiz, Afganlar belirli bir ilde kayıtların geçici süreliğine kapanmasından dolayı bir şehirden diğerine gönderildikçe, uydu kentlerde uluslararası koruma için kayıt sürecinin oldukça zorlaştığı konusunda hemfikirdi. Ya süresi belli olmayan bir bekleyişe razı olmaları ya da devletin gönderdiği başka bir şehre taşınıp baştan başlamaları gerekirdi. 2018’den önce gelip uluslararası korumaya başvurmaya çalışan görüşmecilerimiz arasında en azından kayıt adımını başarıyla tamamlayan olumlu örnek mevcuttur. Selim, Türkiye’ye 2017’de girdi. “O zamanlar daha kolaydı” vurgusuyla, Ankara’da BMMYK’ya kayıt için başvurduğunu ve Kayseri’den verilen belgeleri aldığını anlattı. Kayseri’ye gittiğinde iki ay sonrasına randevu verilmiş. Prosedürlerin naklinden bahsederken, “o arada BMMYK kapandı, benim başvurum da boşa düştü” diyor.

Kayıt olmak için şehirler arasında belirsiz dolaşım, yasadışılaştırılmış Afgan nüfusu çoğaltan caydırma politikasının bir tecellisidir. Yasal korumanın önündeki kurumsal ve bürokratik engellerin yanı sıra, uydu kentlere dağıtım da o küçük şehirlerde iş imkânı olmamasından ötürü Afgan nüfus için iyi bir ihtimal değil; bu sebeple de iş bulmak için İstanbul’a gitmek zorunda kalıyorlar. 2018 öncesi dönemde gelenler, belirli uydu kentlerde başarılı şekilde kaydolsalar da, yetersiz iş ve ödeme nedeniyle İstanbul’a taşınmak zorun-

da kalıyorlar. 2018 öncesi dönemde gelenler, belirli uydu kentlerde başarılı şekilde kaydolsalar da, yetersiz iş ve ödeme nedeniyle İstanbul'a taşınmak zorunda kalıyorlar. Günün sonunda, İstanbul'da kayıtsız yaşamak, uluslararası korumaya başvurmaktan daha avantajlı hale geliyor.

İstanbul'da belgesiz/kayıtsız yaşam, tıbbi bakıma, banka hesabına, telefon numarasına, kira sözleşmesine veya günlük yaşam için gerekli olan herhangi bir hizmete erişim olmadan tam bir ıssızlık demektir. Belgesiz bir Peştun olan Kemal, çaresizliklerinin boyutunu şöyle anlatıyor:

İnşaat işinde parmağım kesildi, hastaneye gittim. Oradaki doktor bana bakmak istemedi, "ülkeme ihanet etmek istemiyorum" dedi. Ben de ona o zaman ülkene ihanet etme, yardımseverlik et dedim. Bir şey yapmadı, ben de eve gittim. İki buçuk ay çalışmadım. Çok şükür, Allah bizi hastalıktan koruyor. Hastalanırsak geçinemeyiz. Burada belgesiz yaşıyorsan, paranı alamazsın. Bize diğer işçilerden çok daha az para veriyorlar. Sigortamız da yok. Polise gitsen bile, en başta kimliğini göstermeni istiyorlar. O yüzden polise bile gidemeyiz.

Seyfullah da 19 yaşında başına gelen benzer bir tecrübeyi anlatıyor:

Denizli'de çalışırken elim kırıldı. Patron hiç yardım etmedi, doktora gidemedim. Kendim tedavi ettim, üstüne yumurta koydum ama faydası olmadı. İki ay sonra özel hastaneye gidip tedavi oldum, 700 lira istediler. Bir defa elim kırıldı, bir defa her tarafımda döküntü oldu, sonra ayağıma çivi battı. Özel hastanede tedavi oldum, para ödemek zorunda kaldım. Bize kimse yardım etmiyor, hastalanınca kendi kendimize bakıyoruz.

Parası yetenler özel hastanelere veya gizli kliniklere gidiyor. Fakat ciddi olaylar veya sağlık sorunlarının en yaygın çözümü, doktor muayenesi veya reçete olmadan eczaneden ilaç almak. Fatima tıbbi bakımdan mahrum kalışını anlatırken, en ağır tecrübeleri kadınların yaşadığı belli oluyor:

Sağlık sigortamız yok, o yüzden devlet hastanelerine gittiğimizde bizi kabul etmiyorlar. Yalnız özel hastanelerde tedavi olabiliyoruz, o da çok pahalı. Hamile olduğumu öğrendiğimde kontrole gittim, 600 liraya mâl oldu, ondan sonra bir daha doktora gidemedim. Böbrek sorunum da var, galiba iltihap, bütün gece ağrıyor. Özel hastaneye gidemiyorum çünkü pahalı olduğunu biliyorum. Kızımın ayak parmağında bir yumru var, ayakkabı giyemiyor. Ameliyat olması lazım ama yaptıramıyoruz. Hastanelerin doğum için dört-beş bin lira istediğini duydum, nasıl ödeyeceğimizi bilmiyorum.

Uluslararası koruma ve sivil toplum yardımının yokluğunda, bu boşluğu Afgan dernekleri dolduruyor. Katılımcılarımızın anekdotlarının gösterdiği gibi, oturma izni veya başka bir menfaat vaadiyle insanlardan para toplanan o derneklere yolsuzluk çok yaygın. 25 yaşındaki Peştun Afgan Osman, İstanbul'da bir Afgan derneğindeki tecrübelerini paylaşıyor:

İstanbul'da Özbeklerin bir derneği olduğunu duydum, insanların Türkiye'de oturma izni almalarına yardım ediyorlarmış. Gittiğimde bana dolaylı yoldan ya annemin

ya babamın Özbek olması gerektiğini, ancak öyle oturma izni için kayıt alabileceklerini söylediler. Ben koşullarına uymuyordum, o yüzden bir daha gitmedim. Türklerin şimdi dillerini konuşuyorlar diye Özbeklere kardeş dediğini siz belki daha iyi bilirsiniz; devlet herhalde o yüzden onlara bu hakkı veriyor.

Afgan derneklerinin çoğunun sadece Özbek ve Türkmenlere yardım ettiği düşüncesi yaygın. Diğer kavmler pek hoş karşılanmıyor:

Kaydolmak istedim ama o zamanlar dil bilmiyordum. Arkadaşlarım bana insanların parasını alıp çoğunlukla kimlik vermeyen bir dernekten bahsetti. Derneğin kayıt için 300 lira aldığını, isimlerimizi alıp kayıt belgesini etnik kökenimiz Özbek veya Türkmen’miş gibi doldurduğunu, oturma iznini böyle aldığımızı söylediler. Arkadaşlarım bunları anlattı, ben de kaydolmadım. Özbek bir arkadaşım Özbek derneğine başvurup oturma iznini aldı.

1990’larda gelen ve Türkiye vatandaşlığına sahip bir Afgan Özbek olan Merve, Afgan derneklerindeki yüksek yolsuzluk seviyesinden şikâyet ediyor. “Hem dernek başkanlarının hem de Afgan konsolosluğu çalışanlarının arasında rüşvet alan çoktur” deyip devam ediyor: “İnsanlar oturma izni için aylarını, yıllarını harcarlar ama bazıları geldikten bir gün sonra izin sahibi olurlar, dernekler bunun için kurulmuştur.” Merve’yle aynı fikirde olan bir başka görüşmeci, şöyle diyor: “Afgan Özbeklerin bağlantıları var, içeriden birisini tanıyarak veya para vererek işi hallederler. Bize iyi davranmazlar, o yüzden ne ben ne arkadaşlarım başvurduk. Ama bazı Özbek arkadaşlar başvurup kabul edildiler.”

Tüm bu anekdotlar, Afganlar için yapısal koruma eksikliğinin ortaya çıkardığı sömürücü ve ayrımcı mekanizmayı gözler önüne serer. Yasal ve tıbbi koruma olmayışının başlıca sonucu, Afgan nüfusun hayatın her alanında sürekli güvencesiz olmasıdır. Zübeyir’in güzelce ifade ettiği gibi, “kayıtsızsan hiçbir hakkın yok, esirden başka bir şey değilsin.” Sivas’ta kaydolduktan sonra Afganistan’a geri dönmek zorunda kalan Halim, hem kayıtlı hem kayıtsız yaşamı tecrübe etmiştir. Onun sözleriyle bitirelim: “Kayıtlıysan hayat çok güzel.”

SONUÇ

DÜNYADA YERİNDEN VE MÜLKÜNDEN EN UZUN SÜRE MAHRUM BIRAKILMIŞ NÜFUS OLAN AFGANLAR, ULUSLARARASI CAMİADAN HAK ETTİKLERİ İLGIYİ HENÜZ GÖRMEMİŞTİR.

Uluslararası kamuoyu arasında “Afgan yorgunluğu” denebilecek bir olgu gelişse de, ülkede şiddet devam etmekle kalmayıp bir de artmaktadır. Afganlar örneği, II. Dünya Savaşı sonrası dönemde geliştirilen uluslararası iltica rejiminin sorunlarını ortaya koyar. Dünyanın en uzun süre yerinden edilmiş bu nüfusu, 21. yüzyılda mülteciliğin tanımının yeniden değerlendirilmesi gerektiğine işaret eder. Savaş, şiddet, toplu katliamlar, doğal afetler, kuraklık ve aşırı yoksulluktan kaçan Afganlar, hâlâ toplu iltica vakalarında ele alınmamaktadır. Bugünün dünyasında Afganların güvencesizliğinin uzun vadeli maddi, kurumsal ve ideolojik altyapısını hazırlayan “ekonomik göçmen” ile “siyasi mülteci” arasındaki inşa edilmiş kategorik farklılığın köhne ve yetersiz olduğu artık ortaya konmuştur.

Bu çalışma, İstanbul şehrini merkeze alarak Afgan nüfus için sömürücü (ön)koşulların sürekli yayıldığı daha geniş bir uluslararası altyapıya dikkat çeker. Afgan nüfusun güvencesizliği kendi ülkelerinde başlar, ülkeleri ve bölgeleri aşan Afgan bedenlerle birlikte taşınır. Muhtelif doğal, ekonomik ve siyasi sebeplerle zorla yerinden edilmeyi, ölümcül dağları ve çölleri geçtikleri haftalar süren tehlikeli bir yolculuk takip eder. Bu yolculuk sonunda hayatta kalanlar, açmazlarının acımasız piyasa koşulları vasıtasıyla süreceği Türkiye'nin sınırına ulaşır. İstanbul şehrinin kendine has niteliklerinin göstergesi olan genç, bekar ve belgesiz Afganlar, kayıt dışı iş gücünün en alt tabakasını oluşturur. Fazlasıyla acımasız koşullar altında yaşayan, tamamen yalnız ve görünmez hayatlar yaşayan, dirençli bedenleri elverdikçe para kazanıp ülkelerindeki ailelerini desteklemek için onlara para gönderen, uluslararası camia ve sivil toplum tarafından tamamen yüz üstü bırakılmış Afgan nüfus, güvencesizliğin uçlarında durur. Bedensel emekleri, sahip oldukları tek sermaye haline gelir. En ağır çalışma koşulları onları uysal bedenlere dönüştürürken, yasal güvencesizlik onları her yere sinen bir sınır dışı edilme korkusuyla yıldırır. Dolayısıyla da İstanbul'un gizli köşelerinde aşırı içe kapalı ve görünmez hayatlara mahkûm olurlar.

Afganlar, yaşam koşullarının dayattığı görünmezliğe ek olarak, uluslararası camia ve sivil toplumun gözünde de görünmez haldedir. İstanbul'daki Afganlar, uluslararası koruma kaydı ve erişiminin önündeki yapısal, kurumsal ve bürokratik engeller nedeniyle, belgesiz yaşamaya mecbur kalırlar. Bu, aynı zamanda yardımı veya desteğinin erişilemez hale geldiği sivil toplumun kapsamı tarafından ihmal edilmek anlamına da gelir. Bu noktada birçok taban hareketi, kısıtlı bütçelerine rağmen bu görünmez yaşamlara ulaşarak bu boşluğu kısmen de olsa doldurur. Öte yandan Afgan dernekleri, kayıt sürecini pazarlayıp gelir kaynağına çevirerek bu boşluktan faydalanır. Sonuç olarak, bu güvencesiz yaşamları menfaatlerine çeviren birtakım kişiler haricinde, çoğunluğun vaziyeti giderek kötüleşir. Afganlar, giderek daha yalnızlaşan ve çıkmaza

oturan hayatları içinde, Türkiye’de kendileri arasında, Afganistan’dakilerle de uzun mesafeli ağlar kurarak dayanışma pratiklerini sürdürürler.

Son olarak, Afganların trajedisi, kırk yıllık uzun tarihine rağmen hâlâ kabul edilmekten uzaktır. BM’nin kıdemli insani işler yetkilisi, Aralık 2020’de Afganistan ziyaretinden hemen sonra 2021’de salgın, artan çatışma ve kitlesel yerinden edilmeler nedeniyle 16 milyon Afgan’ın yardıma ihtiyacı olacağını bildirdi. Bunlar, uluslararası camia yasal ve yapısal yollar sağlama sorumluluğunu üstlenmezse, Afganların hikayesinin devam edeceğini ve hatta yakın gelecekte şiddetleneceğini gösterir.

POLİTİKA ÖNERİLERİ

Uluslararası toplum

- Afganistan'da sürdürülebilir barış tesis etme, cinsiyet eşitliği, insana yakışır iş ve tüm ayrımcılık ve eşitsizliklerin ortadan kaldırılmasını merkeze alan sürdürülebilir kalkınma hedefine odaklanılmalı ve zorla yerinden edilmenin uzun zamandır süregelen kök nedenleri ele alınmalıdır.
- "Ekonomik göçmen" ve "mülteci" gibi yetersiz kalan statü kategorilerinin ortadan kaldırılabilmesi için, mevcut siyasi iltica sisteminin eksiklikleri yeniden değerlendirilmelidir.
- Yolculuk ettikleri ve ulaştıkları her üç ülkede, yani Pakistan, İran ve Türkiye'de, statülerine bakmaksızın tüm Afganların koşulları gözlemlenmelidir.
- Yukarıda bahsi geçen ülkelerde mülteci statüsü belirleme süreci yakından takip edilmelidir.
- Afgan nüfusun yolculuğu boyunca tüm ülkeler (Afganistan, Pakistan, İran, Türkiye), Afgan nüfusun haklarını koruma çabalarında mali ve teknik yönlerden desteklenmelidir.
- Yalnızca kadınların, yaşlıların ve çocukların değil, genç bekar erkeklerin de haklarından, destek ve yardımdan mahrum kaldığı Afgan nüfusun durumu yeniden gözden geçirilmeli ve "kırılganlık kriterleri" yeniden değerlendirilmelidir.
- Korumaya erişim, temel ihtiyaçlar, sağlık, barınma, eğitim ve istihdam hususlarında Afganların güvencesiz koşullarını iyileştirme işlevi gören uluslararası ve ulusal sivil topluma gerekli altyapı sağlanmalıdır.
- Avrupa Birliği, Afganları gözetmek için finansman planlarını yeniden değerlendirmeye davet edilmelidir.
- Uluslararası bağışçılar, Suriyeli olmayan nüfusları da dikkate almalı ve özellikle kriz zamanında fon bölüşümü bakımından daha esnek olmalıdır.

Türkiye'deki yetkililer

- Türkiye'ye yasal yollardan gelmek isteyen Afganların vize süreçleri yeniden değerlendirilmeli ve canlandırılmalıdır. Bu yolla, düzenli göçün yolunu açılabilir.
- Düzenli göçü teşvik etmek için geçici iş sözleşmeleri veya başka döngüsel göç planları yürürlüğe sokulmalıdır.
- Kurumsal kapasitenin yanı sıra yasal yardım sağlayan sivil toplum kuruluşları ve uluslararası aktörlerle iş birliği güçlendirilmeli, iltica başvurusu sürecinin önündeki engellerin kaldırılmasına öncelik verilmelidir.
- Tüm insanların hakları ve ihtiyaçları korunmalıdır; geri göndermeme ilkesine, tüm şartlar altında uyulmalıdır.
- Göçmenlerin ve mültecilerin hareket özgürlüğü sağlanmalıdır; iş için hareket etmelerine ve kayıtlı oldukları illerin dışına yolculuk yapmalarına izin verilerek hareket serbestileri genişletilmelidir.
- Afgan nüfusun beceri ve iş tecrübesi bakımından çeşitliliği dikkate alınmalı ve çalışma iznine

erişimlerini kolaylaştıracak şartlar oluşturulmalıdır.

- Afgan nüfus için güvenli çalışma koşulları, asgari çalışma süresi standartları ve asgari ücret koşulları güvencesi verilmelidir.
- Kayıtsız kişilerin ezici çoğunluğu İstanbul'da olduğu göz önüne alındığında, İstanbul'daki ikamet izni kayıtları açılmalıdır.
- Afgan emeğinin Türkiye ekonomisine yaptığı dikkate değer fakat görünmez katkı dikkate alınmalı ve Afganların emek piyasasındaki güvencesiz çalışma koşullarını geliştirmek için olumlu müdahalelerde bulunulmalıdır.
- Hem İstanbul Büyükşehir Belediyesi hem de ile belediyeleri, hemşerilik hukukunu dikkate alarak Afganların önündeki engellerin kaldırılması için harekete geçmeli, onlara hizmet ve sosyal yardım sağlamalıdır.
- COVID-19 salgınından öğrenilen kamu sağlığı dersleri, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın ilgili hükümleri ve özellikle de iş kazaları dikkate alınmalı ve kişilerin yasal statüsü, uyruğu, etnik kökeni, yaşı, cinsiyetine bakılmaksızın herkese sağlık hizmeti sağlanmalıdır.
- Afganların özel sektöre ek olarak topluluğa hizmet eden belirli dernekler tarafından da sömürülmesini engellemek için gerekli tedbirler alınmalıdır.

Sivil toplum

- Yardım planları ve programlarına Suriyeli olmayan nüfuslar da dahil edilmelidir.
- Yasal statü ve kayıt durumuna bakılmaksızın tüm Afganlara yasal, tıbbi ve toplumsal yardım sağlanmalıdır.
- Genişletilmiş "kırılganlık kriterleri" belirlenmeli ve kullanılmalıdır.
- Afganları destekleyen ve sahaya erişimi daha iyi olan taban örgütleriyle iş birliği yapılmalıdır.
- Uluslararası bağişçilerin önceliklerine rağmen, insan hakları ve ihtiyaçlarını vaktinde ele alarak aktif, esnek ve hassas konumlar almak, özellikle de kriz şartlarında elzemdir.
- Ayrımcılık, yanlış kültürel algılar ve ırkçılığı ortadan kaldırmak için belirli faaliyetler ve programlar kapsamında çok kültürlü, eşitlikçi ve kapsayıcı söylemle hareket edilmelidir.

KAYNAKÇA

- Alakuş, E., & Yıldız, U. Z. A. N. (2020). İnsan Ticaretine Konu Olma Potansiyeli Bakımından Türkiye'nin Afgan Düzensiz Göçmen Gerçeği. Göç Araştırmaları Dergisi, 6(1), 92-117.
- Alemi, Q., Stempel, C., Koga, P. M., Smith, V., Danis, D., Baek, K., & Montgomery, S. (2017). Determinants of health care services utilization among first generation afghan migrants in Istanbul. International journal of environmental research and public health, 14(2), 201.
- Aljazeera (2020, 12 Eylül). From the 2001 fall of the Taliban to 2020 Afghan peace talks. <https://www.aljazeera.com/news/2020/9/12/from-the-2001-fall-of-the-taliban-to-2020-afghan-peace-talks> adresinden alındı.
- Aljazeera (2016, 7 Nisan). Boğaz kıyısında Afgan amele pazarı. <http://www.aljazeera.com.tr/aljazeera-ozel/bogaz-kiyisinda-afgan-amele-pazari> adresinden alındı.
- Amnesty International (2019). Afghanistan's refugees: forty years of dispossession. <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2019/06/afghanistan-refugees-forty-years/> adresinden alındı.
- Anadolu Ajansı (2019, 22 Ekim). İçişleri bakanı Soyulu: İstanbul'dan gönderilen kaçak göçmen sayısı 85 bine ulaştı. <https://www.aa.com.tr/tr/politika/icisleri-bakani-soylu-istanbuldan-gonderilen-kacak-gocmen-sayisi-85-bine-ulasti/1622131> adresinden alındı.
- Aygül, H. H. (2018). Mülteci emeğinin Türkiye işgücü piyasalarındaki görünümü ve etkileri. Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 9(20), 68-82.
- BBC Türkçe (2018, 25 Nisan). Türkiye'ye kaçak giren binlerce Afgan geri gönderildi, Af Örgütü "Türkiye'nin yaptığı acımasızlık" dedi. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-43893911> adresinden alındı.
- Bizhan, N. (2016). The effects of Afghanistan's political evolution on migration and displacement. Migration Policy Practice, 4(3), 4-10.
- Bozok, N., & Bozok, M. (2019). İstanbul'a dağılan refakatsiz Afgan göçmen çocuklar.
- Calavita, K., & Kitty, C. (2005). Immigrants at the margins: Law, race, and exclusion in Southern Europe. Cambridge University Press.
- De Genova, N. P. (2002). Migrant "illegality" and deportability in everyday life. Annual review of anthropology, 31(1), 419-447.
- GİGM ve Hacettepe Üniversitesi (2017). Türkiye'de Afganistan Uruklu Uluslararası Koruma Başvurusu ve Statüsü Sahipleri Üzerine Analiz: Türkiye'ye Geliş Sebepleri, Türkiye'de Kalışları, Gelecek Planları ve Amaçları.
- European Commission (2020). Turkey 2020 Report. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/turkey_report_2020.pdf adresinden alındı.
- Geyik Yıldırım, S. (2018). Göç ve Afganlar: "İstikrarlı Mülteciler". Journal of Migration Studies, 4(2), 128-159.
- IDMC Statistics <https://www.internal-displacement.org/countries/afghanistan>

- Gönültaş, H. (2020, 30 Aralık). Tiptoeing on the Turkey-Iran border: A day with a human trafficker. <https://www.duvarenglish.com/tiptoeing-on-the-turkey-iran-border-a-day-with-a-human-trafficker-news-55686> adresinden alındı.
- İçduygu, A., & Karadağ S. (2018). Afghan migration through Turkey to Europe: seeking refuge, forming diaspora, and becoming citizens. *Turkish Studies*, 19(3), 482-502.
- İçduygu, A. & Aksel, D.B. (2012). Irregular Migration in Turkey. IOM Report. <https://mirekoc.ku.edu.tr/wp-content/uploads/sites/22/2017/01/Irregular-Migration-in-Turkey.pdf> adresinden alındı.
- Infomigrants (2018, 6 Eylül). New Influx of Afghan refugees in Turkey. <https://www.infomigrants.net/en/post/11807/new-influx-of-afghan-refugees-in-turkey> adresinden alındı.
- Jarahzadeh, K. (2013). Identity at the fringes of citizenship: experiences of Afghan refugees in Turkey. *Berkeley Undergraduate Journal*, 26(3).
- Kaytaz, E. S. (2016). Afghan Journeys to Turkey: Narratives of Immobility, Travel and Transformation. *Geopolitics*, 21(2), 284-302.
- Kuschminder, K., de Bresser, J. & Siegel, M. (2015). Irregular Migration Routes to Europe and Factors Influencing Migrants' Destination Choices.
- Kuschminder, K. (2018). Afghan Refugee Journeys: Onwards Migration Decision-Making in Greece and Turkey. *Journal of Refugee Studies*, 31(4), 566-587.
- Margesson, R. (2007). CRS Report for Congress. Afghan Refugees: Current Status and Future Prospects. Washington, DC: Congressional Research Service.
- McChesney, R.D. (2013). The History of Afghanistan: Fayz Muhammad Katib Hazarah's Siraj al-Tawarikh. Leiden: Brill.
- Mixed Migration Centre (2020). Destination Unknown – Afghans on the move in Turkey. <http://www.mixedmigration.org/> adresinden alındı.
- Monsutti, A. (2008). Afghan migratory strategies and the three solutions to the refugee problem. *Refugee survey quarterly*, 27(1), 58-73.
- Monsutti, A. (2007). Migration as a rite of passage: Young Afghans building masculinity and adulthood in Iran. *Iranian Studies*, 40(2), 167-185.
- Mukhopadhyay, D. (2014). Warlords, Strongman Governors, and the State in Afghanistan. New York: Cambridge University Press.
- Özservet, Y. Ç. (2013). İstanbul Zeytinburnu İlçesi'nde Afgan Türklerinin ulusötesi kentleşme ağlarının analizi. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, (2), 163-181.
- RFE/RL (2019, June 12). Study Ranks Afghanistan as World's Least Peaceful Country, Points to "De-escalation" in Ukraine. <https://www.rferl.org/a/study-ranks-afghanistan-as-world-s-least-peaceful-country-points-to-de-escalation-in-ukraine/29995060.html> adresinden alındı.
- Schmeidl, S. (2011). Protracted Displacement in Afghanistan: Will History Be Repeated?. Washington DC / Paris.
- Schmeidl, S. (2002). (Human) Security Dilemmas: Long-Term Implications of the Afghan Refugee Crisis. *Third World Quarterly*, 23(1), 7-29.

-
- Shahrani, M.N. & Canfield, R. (1984). (Ed.) Revolutions and Rebellions in Afghanistan: Anthropological Perspectives. Berkeley: Institute of International Studies, University of California.
 - UNAMA (2019, 24 Şubat). Civilian Deaths from Afghan Conflict in 2018 at Highest Recorded Level. [https://unama.unmissions.org/civilian-deaths-afghan-conflict-2018-highest-recorded-level-%E2%80%93-un-reportadresinden alindi](https://unama.unmissions.org/civilian-deaths-afghan-conflict-2018-highest-recorded-level-%E2%80%93-un-reportadresinden%20alindi).
 - UNDP İnsani Gelişmişlik İstatistikleri http://hdr.undp.org/sites/default/files/2018_human_development_statistical_update.pdf
 - UNHCR (2019) <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/71511.pdf>
 - The New York Times (2018, 16 Haziran). Their Road to Turkey Was Long and Grueling, but the Short Flight Home was Crueler. <https://www.nytimes.com/2018/06/16/world/asia/afghan-migrants-deported-turkey.html> adresinden alındı.

EKLER

Mülakat Ek Listesi

	Yaş	Cinsiyet	Kavim	Medeni hal	Yasal statüsü	Vardığı yıl
1	27	Erkek	Özbek	Evli	Belgesiz	2015
2	28	Erkek	Özbek	Nişanlı	Belgesiz	2014
3	28	Erkek	Özbek	Evli	Belgesiz	2017
4	26	Erkek	Özbek	Evli	IP farklı şehirden	2018
5	26	Erkek	Tacik	Bekar	Belgesiz	2016
6	31	Kadın	Özbek	Bekar	Türkiye vatandaşı	1994
7	28	Kadın	Türkmen	Evli	Oturma izni	2017
8	27	Erkek	Peştu	Evli	Belgesiz	2019
9	19	Erkek	Peştu	Bekar	Belgesiz	2019
10	20	Erkek	Peştu	Bekar	Belgesiz	2019
11	24	Erkek	Bilinmiyor	Bekar	IP farklı şehirden	2016
12	24	Erkek	Hazara	Bekar	Kayıtlı	2018
13	23	Erkek	Peştu	Bekar	Belgesiz	2019
14	25	Erkek	Tacik	Bekar	IP farklı şehirden	2017
15	30	Erkek	Tacik	Evli	Oturma izni	2019
16	25	Erkek	Peştu	Bekar	Belgesiz	2014
17	42	Erkek	Özbek	Evli	Belgesiz	2018
18	27	Kadın	Tacik	Evli	Belgesiz	2018
19	17	Erkek	Tacik	Bekar	IP farklı şehirden	2019
20	34	Erkek	Türkmen	Evli	Belgesiz	2019
21	32	Kadın	Türkmen	Evli	Türkiye vatandaşı	2012
22	30	Kadın	Özbek	Bekar	Oturma izni	2012
23	Bilinmiyor	Erkek	Türkmen	Bekar	Belgesiz	2017
24	33	Erkek	Türkmen	Evli	Belgesiz	2016
25	22	Erkek	Peştu	Evli	Belgesiz	2015
26	22	Erkek	Tacik	Bekar	Belgesiz	2020
27	23	Erkek	Tacik	Bekar	Belgesiz	2019

28	28	Erkek	Özbek	Nişanlı	IP farklı şehirden	2017
29	19	Erkek	Özbek	Bekar	IP farklı şehirden	2016
30	25	Erkek	Özbek	Bekar	Belgesiz	2016
31	30	Erkek	Peştu	Evli	Belgesiz	2013
32	24	Erkek	Peştu	Bekar	Belgesiz	2017
33	30	Erkek	Tacik	Evli	Belgesiz	2015
34	20	Erkek	Özbek	Bekar	Belgesiz	2020
35	20	Erkek	Özbek	Bekar	Belgesiz	2020
36	17	Erkek	Özbek	Bekar	Belgesiz	2020
37	26	Erkek	Arap	Bekar	Belgesiz	2017
38	19	Erkek	Özbek	Bekar	Belgesiz	2019
39	22	Erkek	Peştu	Nişanlı	Belgesiz	2019
40	19	Erkek	Tacik	Bekar	Belgesiz	2020
41	26	Erkek	Özbek	Bekar	IP farklı şehirden	2017
42	32	Erkek	Tacik	Evli	Oturma izni	2013
43	28	Erkek	Bilinmiyor	Bekar	Belgesiz	2019
44	29	Erkek	Tacik	Bekar	Belgesiz	2018
45	52	Kadın	Tacik	Boşanmış	Oturma izni	2015
46	27	Erkek	Tacik	Bekar	Belgesiz	2015
47	27	Erkek	Özbek	Bekar	Oturma izni	2015
48	28	Erkek	Tacik	Bekar	Belgesiz	2017
49	31	Erkek	Tacik	Bekar	Belgesiz	2017
50	25	Erkek	Tacik	Bekar	Belgesiz	2018

Göç Araştırmaları Derneği (GAR)

📍 Abbasağa Mahallesi, Üzengi Sok. No: 13 34022, Beşiktaş / İstanbul

🌐 <https://www.gocarastirmalariderneği.org/tr/>

✉ gar@gocarastirmalariderneği.org

🐦 https://twitter.com/GAR_Dernek

📘 <https://www.facebook.com/gar.dernek>

